

ATATÜRK YOLU DERGİSİ

JOURNAL OF ATATÜRK YOLU

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu, 70 (2022), 287-305.

Geliş/Received: 05.12.2021

Kabul/Accepted: 19.01.2022

DOI: 10.46955/ankuayd.1032688

(Araştırma Makalesi/Research Article)

KALEMİ KILICIN MÜTEMMİMİ OLARAK KULLANAN BİR SUBAY: MUSTAFA KEMAL A MILITARY OFFICER WHO USES HIS PEN AS AN INSTRUMENT AS HIS SWORD: MUSTAFA KEMAL

ÖKKEŞ KÜÇÜKDAĞILKAN*

ÖZ

Mustafa Kemal Atatürk'ün kaleminden çıkan eserler, kılıçla kazandığı zaferler kadar üzerine çalışma yapılan bir alandır. Muhtelif zaman ve mekânlarda Mustafa Kemal Atatürk tarafından kaleme alınmış not defterlerinin bir araya getirilmesi ile oluşturulan "Atatürk'ün Not Defterleri" isimli 12 ciltlik seri, onun eserleri arasında sayılabilir. Defterlerin içerisinde çok çeşitli konular not alınmış ve bu notlar belirlenen başlıklarda çalışmamızda tasnif edilmiştir. Mustafa Kemal'in not defterlerine baktığımızda askerî hususlara dair; istihbarat, muhabere ve milis kuvvetler, entelektüel hususlara dair; kitap, şarkı, şiir ve tarih, günübürlük hususlara dair; iktisadi çıkmazları ve alışveriş, diğer hususlara dair; millet egemenliği ve dinî mevzular gibi muhtevaları çeşitlilik arz eden notlarını görmekteyiz. Bu makale, 12 ciltlik söz konusu not defterlerinin muhtevalarında değinilen konuların istatistikî bilgisini, profilini ve bu konulardan özellikle *Askerlik* mesleğine dair değerlendirmeleri içermektedir. Bu bağlamda askerlik eğitimi ve talimi, tatbikat, tarihi askerlik mesleğine uygun kullanmak, cesaret gibi kavramlar bu değerlendirmelerin içeriğini oluşturmaktadır. Ayrıca "Sancım Var, Uyuyamadım, Hafıza Kur'an Okuttum" başlığı altında azmine, bizzat kendi kaleminden aldığı notlar üzerinden yakından bakılmış, farklı zaman ve mekânlarda kaleme aldıkları ile mukayeseler yapılarak bir takım değerlendirmelere ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Askerlik, Atatürk, Atatürk'ün Not Defterleri, Kalem-Kılıç, Mustafa Kemal.

ABSTRACT

The works emerged from Mustafa Kemal Atatürk's pen is a field of study in which studies are carried out as much as victories he won with his sword. The 12-volume series named "Notebooks of Atatürk", which was created by gathering the notebooks written by Mustafa Kemal Atatürk at various times and places, can be considered among his works. A wide variety of topics were recorded in the contents of the notebooks and these notes were sorted out under the determined headings in our study. Mustafa Kemal's notebooks include these topics, such as military issues; intelligence, communications and militias, about intellectual matters; books, songs, poems and history, about daily matters; economic stalemate and shopping and about other matters; we see his notes with various contents such as national sovereignty and religious issues. This article contains the statistical information and a general classification of subjects mentioned in the content of the 12-volume notebooks and the evaluations of these subjects, especially about the military profession. In this context, concepts such as military training, discipline, military exercise, using history in accordance with the military profession, courage constitute the content of these evaluations. Also with the sentence such as "I Have Pain, I Couldn't Sleep, I Had The Hafiz Read Quran", his tenacity, were examined closely through the notes he took himself and a number of evaluations were made by comparing the notes he wrote at different times and places.

Keywords: Atatürk, Mustafa Kemal, Notebooks of Atatürk, Pen-Sword, Soldierly.

* Öğr. Gör., Milli Savunma Üniversitesi, okkeskd@gmail.com, ORCID: [0000-0002-8739-5492](https://orcid.org/0000-0002-8739-5492).

Extended Abstract

Undoubtedly, note-taking has got particular importance for members of the Army. Considering the fact that military personalities who have survived from the past up to the present and who preserved life experiences by recording them on paper. It can be said that it is a military precedent, even a necessity, to see commanders who are glued to their pens while performing operations at the front, defending in a castle, providing internal security for public order or while being a prisoner of a war. This necessity has turned into significant practice which has got a great importance because each life experiences are prudential. In the military sense, not taking lesson from one's experience is a issue which has got vital consequences. This note-taking process sometimes appears in a form of report, sometimes a memoir, sometimes a diary note, and sometimes a research article that has been studied in detail. This universal important note-taking practice also manifests itself among the late Ottoman military officers. Especially the works written by military officers who played an active role in the process towards the understanding of the nation-state are among the greatest examples of this. With these works authors witness their inner worlds. They also witness different perspectives on similar events lived among their contemporaries. Hereby some events in a period can be interpreted with the support of different perspectives. Mustafa Kemal as well, like his contemporaries, was an Ottoman officer who took this note-taking practice into the focus of his life, kept his sword and pen with him in the field, and gave us information about his period with the notes he took. Not only the notes he took but also the works he wrote proved how much importance he attributed to the note-taking practice. Atatürk's notebooks are also proof that he was one of the most prominent performers of the art of oratory. This oratorical ability is an issue that was taken attention even in English documents. In addition, the narration of similar events in similar ways both in these notebooks and in the work called Nutuk, in a way, helps us to deduce that these notebooks are Nutuk's rough copies. In addition to his works, the notes he wrote down to in his small notebook at various stages of his life, quite abundant and various in terms of content. The notebooks that are the subject of this article have also emerged from different matters and classified in these article. This article aims to analyze the statistical information and subjects mentioned in the content of the 12-volume notebooks and the evaluations of these subjects, especially about the military profession. Analyzing of the subjects included in the 12-volume notebook can be counted among the modest aim of this article. These notebooks of Mustafa Kemal cover the time period from 1900s to 1933. These notes could be the scripts that he wrote down in the lessons, the aphorisms of his lecturers or commanders, the assignments or presentations given to him, or the quotations from the books he read. These notebooks prove that he's a good writer. These notebooks, which have been kept for a long time, actually reveal Mustafa Kemal's chronology of mind. At first, he did not have any intention of publishing these notebooks in the future. That's why these writings -especially his first notes- express Mustafa Kemal's pure thoughts, which are far from egocentricity, and the reflection of the intensity of his emotions. In 21st century people use social media to take some notes or write down their feelings. It can be said that Mustafa Kemal uses his notebooks just like individuals of the 21st century. He sometimes to share his feeling on these notebooks and sometimes he takes some notes about his inner voice. In this article, the profile of Mustafa Kemal that he shared with himself is analyzed after centuries and it is aimed to give an average idea about the person with his thoughts, feelings and notes from years ago.

"Elim kalem tutmaya, beynim fikir yürütmeye başladığı günden, daha lise sıralarında bulunduğum zamandan beridir ki gönlümde hayatımın akışını kaydetmek için bir arzu duyarım. Birçok defalar, cep defterlerimin boş yapraklarını hayatımın bölümlerinin bazılarıyla doldurdum."¹

"Kemal'in seng-i kabri kalmadıysa nâmi kalmıştır."²

¹ Bu cümle; Mustafa Kemal tarafından Trablusgarp cephesinde zorlu koşullar altında, doğduğu topraklardan uzakta not defterine kaydedilmiştir. İçerisinde bulunduğu durum itibarıyla melankolik bir hâlde olma -ki bu defterde bu hâli açık bir şekilde diğer kayıtlar ile görmekteyiz- ihtimali bu notu kaydetmesine vesile olmuştur diyebiliriz. Not, aslında makalenin ismine karar vermemize sebep olan kayıttır. Kalem hiçbir zaman yanından ayırmayan ve sürekli karalamalarda bulunan Mustafa Kemal, kılıcın yanına kalemi mütemmim olarak koyabilmiş ve hayat yolunda elinden düşürmemiştir. Aldığı bu not ile belki de ileride Nutuk eserini kaleme alacağını ilk emarelerini vermiştir. *Atatürk'ün Not Defterleri X - Mustafa Kemal'in 5'inci Ordu Karargâhında Görevli İken Tuttuğu Notlar ile Trablusgarp Cephesi'ndeki Günlük Emir Defteri*, Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009, 50.

² Namık Kemal'in *Murabba II* isimli eserine ait olan bu cümle şiirin son dördüğü'nün son dizesidir. Mustafa Kemal'de vatan kavramı şüphesiz okul yıllarında doruğa ulaştığı bilinen genel geçer bilgilerdendir. Kurmay öğrenciliği yıllarına dair tuttuğu defterde, Namık Kemal'in bu şiirinin tamamını paylaşmıştır. Şiir, vatan uğruna canhıraş mücadeleyi, millete fedakârlığı ve hizmeti öğütleyen bir

Giriş

Ordu mensubu şahıslar için not tutmak şüphesiz ayrı bir öneme haizdir. Bunu maziden günümüze kadar uzanmakta olan ve yaşadıklarını, tecrübelerini kâğıt üzerine kayıt alarak muhafaza eden asker kişiliklerden anlamaktayız. Cephede harekât icra ederken, bir kalede savunmada bulunurken, asayiş için iç güvenliği sağlarken veyahut savaş esiri iken kalemi elinden düşürmeyen komutanlara şahit olmak mümkündür. Bu not alma süreci askerî manada bir teamül hatta bir gereklilik olarak değerlendirilebilir. Bu gereklilik her bir yaşanmışlığın ileriye dönük tecrübeler bütününe ifade etmesinden ötürü ehemmiyet arz eder. Askerî anlamda tecrübelerden ders çıkarmamak hayati sonuçları olan bir unsurdur. Bu kayıt işlemi bazen rapor, bazen hatırat, bazen günlük tutulan not, bazen de üzerinde detaylı bir şekilde çalışılmış araştırma yazısı olarak karşımıza çıkar. Kayıtların muhtevaları ise değişkenlik gösterir. Bazen meslekî bazen içerisinde bulunulan duygusal durumla alakalı bazen de yaşanan çağın hususlarını kapsar.³

Beynelmilel anlamda önemli olan bu kayıt tutma işlemi Osmanlı son dönem subayları arasında da kendini gösterir. Özellikle ulus devlet anlayışına doğru gidilen süreçte faal rol oynayan subay kadrolarının yazdıkları eserler bunun en büyük örnekleri arasındadır. Bu eserlerle, müelliflerin kendi iç dünyalarına ve çağdaşları arasında yaşadıkları benzer olaylara farklı bakış açıları ile şahit olurken, söz konusu dönem yine farklı perspektiflerle zengin materyal desteğiyle yorumlanabilmektedir.⁴

Mustafa Kemal de bu not alma işlemini çağdaşları gibi hayatının odak noktasına almış, arazide kılıcı ve kalemi⁵ yanından ayırmamış, aldığı notlar ile bizlere dönemi hakkında bilgiler vermiş bir Osmanlı subayıdır. Sadece aldığı notları ile değil yazdığı eserler ile de yukarıda ifade etmiş olduğumuz kayıt işlemlerine ne denli önem verdiğinin kanıtını ortaya koymuştur.⁶ Atatürk'ün not defterleri aynı zamanda onun belagat sanatının en güzide icracılarından biri olduğunun kanıtlarıdır. Bu hatiplik meziyeti İngiliz belgelerinde dahi dikkat çeken bir

şiidir. Mustafa Kemal ise o yıllarda vatanın içinde bulunduğu durumdan ötürü canhıraş mücadeleye, fedakârlığa ve hizmete karşı kendisini hazır hissetmektedir ki kıtaya çıkmaya yakın bu zamanlarda not defterine bu şiiri kaydetmiştir. Şiirin son dörtlüğünün son dizisinde şair, tevriye sanatı kullanmıştır. Kemal ile hem kendisini hem de olgunluğu kastetmiş olmalıdır. Namık Kemal'in burada ikisini de tevriye sanatı ile kastettiğini düşünecek olursak, vatan ve millet için hizmette "mezar taşım kalmasa namım kalır" diyerek nesillere kalacak muhtemel mirası ifade etmiş olmalıdır. İşte tam da duygularının yoğun olduğu böyle bir dönemde Mustafa Kemal de bu şiiri not defterine karalamak istemiş olabilir. Ancak burada kendi ismi ile de benzerliği göz ardı edilmemelidir. Bu benzerlikten yola çıkarak biz de; Kemal'in kabri kalmasa, yazdıkları kalır diyerek çalışmamızla bu veciz arasında bir ilişki kurmaya çalıştık. *Atatürk'ün Not Defterleri II - Harp Akademisi Öğrencisi Mustafa Kemal'in Not Defteri*, Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2004, 20.

³ 1658-1730 tarihleri arasında yaşamış olan Luigi Ferdinando Marsigli isimli İtalyan subayın yazmış olduğu *Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur Ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askerî Vaziyeti* (Çev: Kaymakam Nazmi) başlıklı eseri, 1902-1985 tarihleri arasında yaşamış ve asıl mesleği tarihçilik olan ancak Almanya'nın Fransa'yı işgal ettiği 1940 senesinde Fransa Ordusunda subay olarak görev yaparken Almanlar tarafından esir alınan ve esirlik yıllarında yazmış olduğu *La Méditerranée et le mondemediterranéen à l'époque de Philippe II (İkinci Filip Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası)* başlıklı eseri, 1469-1527 tarihleri arasında yaşamış olan Niccolò Bernardodei Machiavelli isimli İtalyan askerî kuramcının yazmış olduğu *Askerlik Sanatı* başlıklı eseri, 1432-1481 tarihleri arasında yaşamış olan II. Mehmed isimli Türk devlet adamı ve komutanın yazmış olduğu *Fâtih Divânı ve Şerhî* örnek olarak gösterilebilir.

⁴ 1876-1950 tarihleri arasında yaşamış olan Fevzi Çakmak isimli Türk subayının yazmış olduğu *Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik?* başlıklı eseri, Osmanlıların doğu cephesinde görev yaparken bir savaş günlüğü tutan Gustavon Hochwächter isimli müttefik Alman Subayının *Balkan Savaşı Günlüğü* başlıklı eseri, 1879-1915 tarihleri arasında yaşamış olan Hafız Hakkı Paşa isimli Türk subayının yazmış olduğu *Sarıkamış Günlüğü* başlıklı eseri, 1872-1922 tarihleri arasında yaşamış olan Ahmed Cemâl Paşa isimli Türk subayının yazmış olduğu *Cemal Paşa Hatırat* başlıklı eseri, 1882-1948 tarihleri arasında yaşamış olan Musa Kâzım Karabekir isimli Türk subayının *Hayatım* başlıklı eseri örnek olarak gösterilebilir.

⁵ Kılıç ve kalemden kasıt aslında Osmanlı Devleti'nde var olan askerî (Askerî, burada günümüzdeki asker manasını değil, yönetici sınıfını) karşılar. Mesela Kadı ve Yeniçeri yaptığı işler bakımından ayrılsa da askerî sınıfa tabiidir. Çünkü her ikisi de yöneticidir.) sınıfın içerisinde tasnif edilmiş olan ehl-i seyf yani eli kılıç tutan, ehl-i kalem yani eli kalem tutan kesimlere atıftır. Bknz. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2013, 27; Kemal H. Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kurumsal Değişim ve Nüfus*, Çev. Ceren Elitez, İstanbul: Timaş Yayınları, 2019, 16. Bu iki kesime ait olan ana materyalleri birbirlerinin mütemmimi olarak kayda değer bir şekilde kullandığını, arazide kazandığı zaferlerde ve kâğıt üzerine yazdığı eserlerde görmek mümkündür.

⁶ *Takımın Muharebe Tâlimi*, Selanik Asır Matbaası, Selanik 1908 (Almancadan çeviri). *Cumalı Ordugâhı - Suvârî: Bölük, Alay, Liva Tâlim ve Manevraları*, Selanik 1909. *Ta'biye ve Tatbikat Seyahati*, Selanik Askerî Matbaası, 1911. *Bölüğün Muharebe Tâlimi*, 1912 (Almancadan çeviri). *Ta'biye Mes'alesinin Halli ve Emirlerin Sûret-i TahririneDâirNasâyih*, Edirne Sanayi Mektebi Matbaası, 1916. *Ta'lîm ve Terbiye-i Askerîyye Hakkında Nokta-i Nazarlar*, Edirne Sanayi Mektebi Matbaası, 1916. *Zâbit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl*, Menber Matbaası, 1918. *Anafartalar Muharebatı'na Ait Tarihçe* (1915-1918). *Atatürk'ün Hatıra Defteri* (1915-1918). *Karlsbad'da Geçen Günlerim* (1918). *Atatürk'ün Not Defterleri I-XII*, (1900-1933). *Nutuk*, Türk Tayyare Cemiyeti, Ankara 1927. *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1930. *Geometri*, 1937.

konudur.⁷ Ayrıca hem bu defterlerde hem de Nutuk adlı eserde benzer olayların yine benzer üsluplarla anlatılması, bir bakıma Nutuk'un ön karalamaları bu defterlerdir çıkarımını yapmamıza yardımcı olmaktadır.⁸

Eserlerinin yanında hayatının türlü safhalarında küçük not defterlerine yazmış olduğu kayıtlarda bir hayli fazla ve ihtiva bakımından mümbittir. Bu makaleye konu olan not defterleri de bu zenginlikten ortaya çıkmıştır. Genelkurmay Başkanlığı öncülüğünde Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları tarafından yayımlanan bu 12 ciltlik defterin Dr.Öğ.Alb. Zekeriya Türkmen tarafından kaleme alınan önsözünde yer alan zahı,⁹ bu makalenin yazılmasını mütevazı bir boşluğu doldurma ve araştırmacılara bu defterler hakkında istatistiki bilgi sunma bağlamında tetiklemiştir. Üzerine yeterince çalışma yapılmış olan bu not defterlerinde konu tasnifinin derlenmemesi pekâlâ mütevazı bir eksiklik olarak görülebilir. 12 ciltlik defterin muhtevasında barındırdığı konuların derlemesi ve bu konulardan askerî olanların ele alınması bu makalenin mütevazı mefkûresi arasında sayılabilir.

Mustafa Kemal bu notları, bazen arazide kendisine bir ağrının eşlik ettiği zamanlarda,¹⁰ bazen rüzgârın devirdiği bir çadırın altında,¹¹ bazen okuduğu kitapları listelerken,¹² bazen de bir şiir yazarken¹³ not almıştır. Mustafa Kemal'in aldığı notların muhteva bakımından çeşitliliği aşağıdaki tabloda belirtilmiştir. Bu tablo 12 ciltlik not defterlerinin hangi konuları kapsadığını gösteren ve Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili spesifik alanları çalışacak araştırmacılara bir rehber niteliği taşımaya amaçlanmaktadır. Konu sıklığını belirlemek için yapılan bu tablodaki verilerin belirlenmesinde elden geldiğince titiz davranılmıştır. Ancak yine de kesin bir sonucu ifade ettiğini söyleyemeyiz. Yanılma payı dikkate alındığında toplam konu sıklığını ortalama olarak düşünmek yerinde olacaktır.

		KONULAR												
		İstihbarat	Askeri (Disiplin)	Millet Egemenliği	Esirlere Davranış	Muhabere	Milis Güç	Din	Maaş	Alışveriş	Entelektüel Konular	Kitap	Şiir-Şarkı	Tarih
NOT DEFTERLERİ	1	5	6	6	5	2	11	4	1					
	2								1	1	6	3	5	6
	3													13
	4		19					1				1		2
	5		13						4	4		4	4	3
	6	3	17								3	1	1	
	7		4											
	8		7	6				5	1		4	1	2	1
	9										5			1
	10		13	1		1	3	2	1		10	2	4	7
	11			4							2		1	4
	12		4	1							5		1	3
TOPLAM		8	83	18	5	3	14	12	8	5	35	12	18	40

Tablo 1. Not Defterleri Ortalama Konu Dağılımı

* Tablodaki konu başlıkları defterlerin tümünde sık geçen konulara göre belirlenmiş olup, sayılar konunun geçtiği pasaj sayısını karşılamaktadır. Örneğin; Askerî veyahut Disiplin konusuna dair 83 sayısı tüm defterlerde bu konuyla ilgili 83 pasajın varlığını açıklamaktadır.

⁷ "(...) Birliklerin askerî şevkini uyandırmada tesir kuvveti Enver'e benzer fakat çok daha zekicedir." Bilal N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, Ankara: TTK Yayınları, C. I, 1973, 109.

⁸ Büyük Taarruz öncesi ordunun teftişi sonrası TBMM'ye karşı yaptığı izah Bkz. *Atatürk'ün Not Defterleri VIII - Mustafa Kemal Atatürk'ün 1921 Yılına Ait Günlük Notları, 1922 Yılına Ait İç Olaylarla İlgili Notları, Askerî Ve Siyasi Konulardaki Günlük Notları, 1922 Yılına Ait Çeşitli Konularda Tuttuğu Notları*, Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2008, 59. Nutuk adlı eserinde söz konusu izah ile örtüşen bölüm Bkz. Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1981, 485.

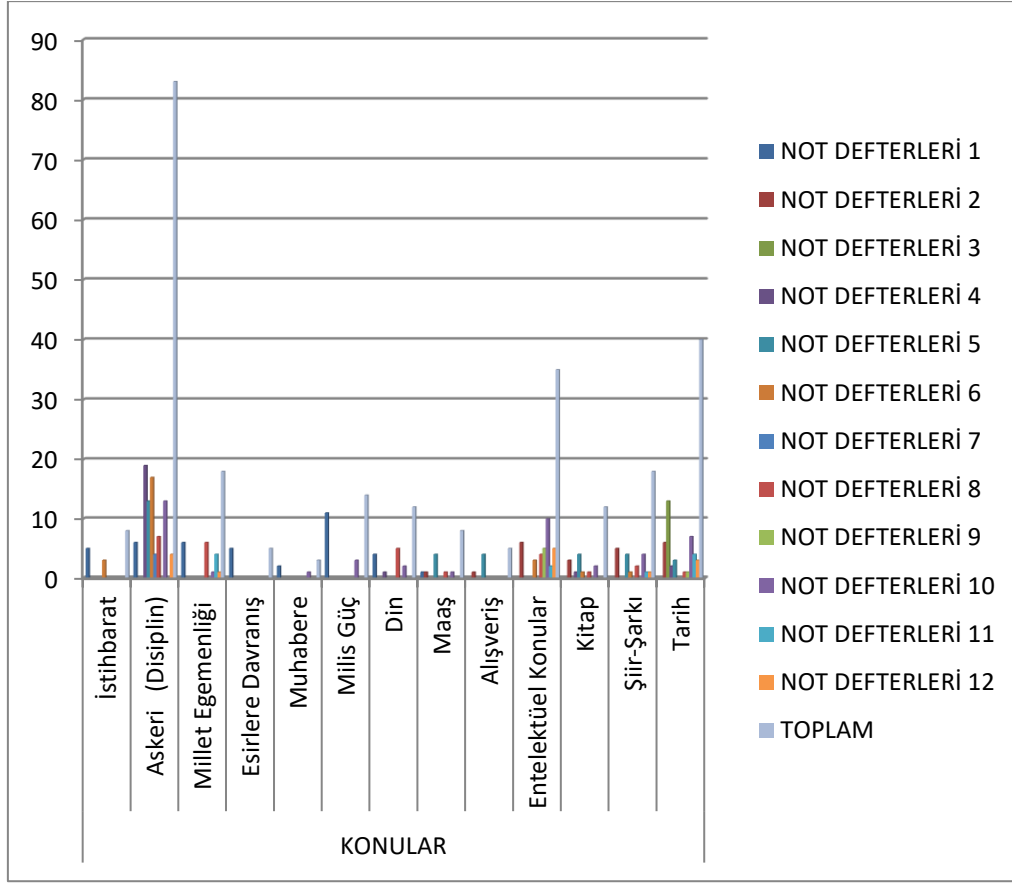
⁹ *Atatürk'ün Not Defterleri XII - Mustafa Kemal Atatürk'ün Hukuk Alanında Yapılması Tasarlanan İnkılaplar ve Ankara Hukuk Fakültesinin Açılışı, Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemlerinde Gerçekleştirilen İnkılaplara Karşı Gösterilen Tepkiler ve 1931 Yılı Ocak-Şubat-Mart Aylarında Yaptığı Yurt Gezileri İle İlgili Olarak Tuttuğu Notları İçeren Not Defterleri*, Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009, VI.

¹⁰ *Atatürk'ün Not Defterleri VIII*, 43, 44, 45, 46, 47, 48.

¹¹ *Atatürk'ün Not Defterleri VIII*, 44.

¹² *Atatürk'ün Not Defterleri V - Mustafa Kemal'in 1870-1871 Alman-Fransız Savaşı Konusunda Tuttuğu Notlar ile 1905-1908 Yılları Arasında Tuttuğu Günlük Notları, 1922 Yılına Ait Çeşitli Konularda Tuttuğu Notları*, Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2005, 45.

¹³ *Atatürk'ün Not Defterleri VI - Mustafa Kemal'in İstihkâm ve Topçuluk, Stratejik Taarruz ve Stratejik Savunma ile Subaylar İçin Yazılmış Olan Hizmeti Seferiye Talimnamesine Ait Tuttuğu Notlar*, Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2005, 43.

Tablo 2: Not Defterleri Ortalama Konu Dağılımı

Bu makale, söz konusu konular arasında askerî ve disiplin konularını kapsamaktadır. Konular arasında çoğunluğu ifade etmesi ve makalenin ana önermesi olan kalem-kılıç müteemmimine dayanak teşkil etmesi bu kapsamanın nedenleri olarak gösterilebilir. Her ne kadar askerî konular çoğunluğu oluştursa da mükerrer sayılabilecek mevzular ayıklanmıştır.

Mustafa Kemal'in bu 12 ciltlik not defterleri Harp Okulundaki öğrencilik döneminden başlayıp, 1933 yılına kadar uzanan zaman aralığını kapsamaktadır. Bu defterlerde Mustafa Kemal, yukarıda istatistikleri verilen çok çeşitli konularda notlarını kaydetmiştir. Bu notlar; derslerde aldığı notlar, ders hocalarının ya da komutanlarının söylemiş olduğu veciz sözler, kendisine verilen ödevler ya da takdimler¹⁴ veyahut okuduğu kitaplardan alıntılar ya da tecrübelerden aktarımlar olabilir. He ne olursa olsun, netice onun iyi bir kalem kullanıcısı olduğu gerçeğini değiştirmez. Okuduğu kitaplar¹⁵ aldığı dersler¹⁶ onu bu gerçeğe iten nedenlerdir.

Defterlerin muhtevası hakkında bilgi verdikten sonra bu makalede kısaca değinilecek başlıklara sırasıyla göz atmakta fayda var. Öncelikle bu makale Mustafa Kemal'in not defterlerinde en çok ele aldığı askerî ve disiplin konularını kapsamaktadır. İncelemeler sonucunda bu konular arasında bazı başlıklar tasniflenmiştir. *Eğitim Ve Talim*: "Yahu Söylediğimi Anlamadınız mı?" başlığı altında; tüm defterlerde eğitim ve talimle ilgili kaydettikleri arasında değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmeler farklı coğrafyalarda ve farklı kültürlerde insanlarla ilişkilerini incelememize vesile olan kayıtlardır. *Tatbikat Ve Talih*: "Harp Zamanında Yapılacak Faaliyetler Barış Zamanında Yapılacak Gözlemler Sonucunda Ortaya Çıkar" başlığı altında; hayatının büyük bir kısmında yeri olan tatbikatlara karşı tutumu ve bakışını irdeleme fırsatı bularak bu alandaki çalışmalara mütevazı bir katkı

¹⁴ Atatürk'ün Not Defterleri III - Mustafa Kemal'in Osmanlı-Rus Seferi ve Muharebeleri (İkinci Viyana Kuşatması Öncesi), Avusturya-Macaristan (1683 İkinci Viyana Kuşatması) Seferi ve Osmanlı-Rus (1768-1774) Seferi Hakkında Tuttuğu Notlar, Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2005, VIII.

¹⁵ Konuyla ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/index.php?title=Atat%C3%BCrk%27%C3%BCn_Okudu%C4%9Fu_Kitaplar&oldid=3960 Erişim 26.04.2021.

¹⁶ Konuyla ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. Ali Güler, *Askerî Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgeleri Işığında)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000.

amaçlanmıştır. *Tarihi Bir Simülasyon Gibi Kullanmak* başlığı altında; geçmiş askerî deneyimleri ders ödevi gibi kaydettiğini ve tarihi adeta bir simülasyon gibi kullandığı noktasına odaklanılmıştır. *Cesaret: "Korkak Kalp Daima Mağluptur"* başlığı altında; askerinin vazgeçilmez hasletlerinden olan *cesaret* kavramı üzerine kaydettiklerine değinilmiştir. *"Sancım Var, Uyuyamadım, Hafıza Kur'an Okuttum"* başlığı altında; insanî durumların bir asker üzerindeki müspet veyahut menfi etkilerine değinilmiş ve hastalıklarının yoğun olduğu bir dönemin 18 günlük cetveli düzenlenmiştir.

Tüm bu konular askerî ve disiplin başlığı altında tasniflenen verilerin ortalamasını yansıtmaktadır. Defterdeki diğer konular da en az bu konudaki başlıklar kadar incelemeye tabi tutulmaya değerdir. Özellikle *Tarih, Entelektüel ve Şiir-Şarkı-Aşk* konularının içerisindeki çeşitli konuların varlığı Mustafa Kemal'in iç dünyasını anlama noktasında araştırmacısına ipuçları verebilir. Özellikle bu defterler; yaşananlar, yazılanlar, gerek hastalığı, gerek paylaştığı şiirlerle psikanaliz bir çalışmaya gedik açıp 20'nci yüzyılın başlarındaki bir subayın düşünce dünyasının derinlerine inilecek materyali araştırmacısına sunabilir.¹⁷ Bu bağlamda rüyalar üzerine yapılan çalışmaların az önce ifade edilen bu çalışmalara ilham verebileceğini ve bilimsel metot noktasında da hedef tayini yapacağımızı söyleyebiliriz.¹⁸

Peki, Mustafa Kemal bu notları niçin kaydetmiştir? Bir tarihçi bu notları okurken nasıl bir metodolojik kaygı taşımalıdır? Septisizm bu notların arasında nasıl gezinmelidir? Aslında bu sorulara Annales Ekolü'nün kurucusu Fransız tarihçi Marc Bloch, *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği* adlı eserinde şu şekilde cevap verir:

"Ölümler Kitabı'nın papirüslerindeki formüller sadece tehlikeye düşen ruh tarafından söylensin ve sadece Tanrılar tarafından duyulsun diye yazılmışlardı. Kazıklar üstüne kurulu kulübesinde yaşayan insan, mutfağının artıklarını bugün arkeoloğun karıştırdığı göle atarken sadece kulübesinin kirlenmesini önlemeye çalışıyordu. Papalık tarafından verilmiş muafiyet fermanının (bulla) manastırın kasasında bu denli özenle saklanması nedeni, günü geldiğinde onu münasebetsiz bir piskoposun gözüne sokabilmektir. Tüm bu özenin içinde, o dönemin kamuoyunu ve geleceğin tarihçilerine bilgilendirme kaygısının en ufak bir payı yoktu."¹⁹

Bloch, tarihçinin elinde bulunan materyalin kendisine gelme serüvenini ve amacını realist bir biçimde açıklar. Gerçekten de tarihçinin materyali işlemesi doğa bilimlerinde olduğu kadar ampirik bir düzlemde ilerlemez, kesin bir sonucu ortaya çıkarmaz ve öznelliği içerisinde barındırır. Bu bağlamda Mustafa Kemal'in bu not defterlerini neden yazdığına dair ortaya koyacağımız yanıt kesin bir sonucu barındırmamakla birlikte ortalama bir cevabın tezahürüdür. Peki, bu çalışma neden böyle bir soru ile meşguldür? Örneğin, neden benzer bir soruyu *Nutuk* için sormuyoruz? Çünkü *Nutuk* yazıldığında Mustafa Kemal, "Atatürk" olmaya, bu notları yazdığı zamanlardan daha yakındı ve *Nutuk*'un yazılma amacı bu bağlamda söz konusu incelenen not defterlerine göre daha sarih. 12 ciltlik not defterlerini karalayan Mustafa Kemal, "Atatürk" olmaya uzak ve sıradan bir Osmanlı subay adayı ve sonrasında subayıdır. Aslında ortaya koyacağımız yanıt yukarıda izah edilen hususlar içerisinde olabilir. Yani ordu mensuplarının kayıt işlemine önem vermesi ve teamülen bu uygulamanın subaylar arasında yaygınlığı bir Osmanlı subayı olan Mustafa Kemal'i etkilemiş olabilir. Meslek deneyimlerini ve tecrübelerini kaydetmek istemiş olabilir. Hayati sonuçları olan bir meslek icra etmesi ve geriye küçük de olsa kendine dair bir eser, iz bırakmak istemesi de olabilir. Ya da memleketinden uzak coğrafyalarda görev yaparken boş vakitlerini değerlendirme olarak da görülebilir ki 10'uncu not defterini tuttuğu coğrafyalar ve aldığı notlar bunu kanıtlar niteliktedir.²⁰ Kim bilir, belki de Mustafa Kemal o zor coğrafyalarda içini bir maiyeti yerine mahremi olan not defterine dökmek istemiştir? Bunların hepsi ve çoğaltılabilecek nice faraziyeler, ihtimaller dâhilinde sayılabilir.

Tüm bu ihtimalleri ortadan kaldıracak olan kişi yine belki de Mustafa Kemal'in kendisi olabilir. Bu notları neden aldığının yanıtını makalenin girişinde paylaşılan ve söz konusu not defterlerinde kaydettiği bir yazıyla kendisi izah ediyor olabilir: "*Elim kalem tutmaya, beynim fikir yürütmeye başladığı günden, daha lise sıralarında*

¹⁷ Psikanaliz bir çalışma örneği için bkz. Vamık D. Volkan, "Kemal Atatürk'ün Psikanalitik Biyografisi Üzerine", Çev. Zeynep Nevin Yelçe, *Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu Norman Itzkovitz Armağanı*, Der. Baki Tezcan, Karl K. Barbir, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, 273-288.

¹⁸ Aslı Niyazioğlu, "On Altıncı Yüzyıl Sonunda Osmanlı'da Kadılık Kâbusu ve Nihânî'nin Rüyası", *Türklük Bilgisi Araştırmaları*, 2 (2007): 133-142.

¹⁹ Marc Bloch, *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği*, Çev. Ali Berktaş, İstanbul: İletişim, 2018, 102.

²⁰ 10 Numaralı Not Defteri Mustafa Kemal'in Suriye ve Libya'da görev aldığı zamanlara ait notlardır. Oradaki notlarında düzensiz birliklerin kendisini yordduğundan ve sık sık personelin yetersizliğinden söz etmektedir. Bu gergin, resmî, askerî ve uzak coğrafyaların formel ortamından kendisini informal bir alan olan ve şiirler yazıp duygularını ifade ettiği not defterlerine atmış, bir nebe oyalanmış ya da eğlenmiştir diyebiliriz.

bulduğum zamandan beridir ki gönlümde hayatımın akışını kaydetmek için bir arzu duyarım. Birçok defalar, cep defterlerimin boş yapraklarını hayatımın bölümlerinin bazılarıyla doldurdum.”²¹

Yukarıda ihtimaller bağlamında ifade edilen nedenler belki de ortaya koyacağımız yanıt olmayıp kendisinin ifadesiyle yanıt küçük bir arzudur. Ancak içerisinde barındırmış olduğu asıl niyetinin tezahürü müdür? Bunun yanıtını tam manasıyla bulmak tarihçiliğin doğası gereği zor olsa gerektir. Şimdi tüm bu ihtimalleri ortaya çıkaran notlara yakından ve derinlemesine bakalım.

Eğitim ve Talim: “Yahu Söylediğimi Anlamadınız mı?”

Düzenli orduların ortaya çıkmasıyla birlikte sürekli silah altında tutulan kuvvetlerin talim ve eğitimine büyük önem verilmiştir. Talim ve terbiye ile birlikte iş ahlakı da her meslek grubunda olduğu gibi askerlik mesleğinde de müstesna bir yere sahiptir.²² Osmanlı Devleti de bu eğitim ve talim kaidelerine büyük önem vermiş ancak 19’uncu yüzyıla kadar tam manasıyla içselleştirememiştir.²³ II. Mahmut döneminden sonra oluşturulan yeni askerî düzen, eğitim ve talimi daha ciddiyetle ele almıştır. Mustafa Kemal’in yetişmiş olduğu çağa kadar bu durum çeşitli merhalelerden geçerek 18’inci yüzyıla göre elle tutulur bir hâle gelmiştir. Çağını takip edip gerekliliklerini yerine getirmeye çalışan Mustafa Kemal’de ise bu husus önemli bir yere sahiptir.²⁴ Okul yıllarından başlamak üzere hayatının son evrelerine kadar eğitim onun için uzun soluklu bir meleke olmuştur. Bu durumu not defterlerinde de pekâlâ görmekteyiz. Mustafa Kemal’in 1897 *Türk-Yunan Savaşı İle İlgili Tuttuğu Notlar* eğitime verdiği önemi gösterir. Adı geçen savaşta Yunan birliklerinin talim ve terbiyesindeki eksikliğin çok pahalıya mal olduğunu ve bu olumsuz durumun yaşanmaması için gerekli olan eğitimleri sıraladığı da görülmektedir.²⁵ Yunan birliklerin bilhassa hazar zamanlarında talim ve terbiye ile sıkı bir disipline alıştırılmamış olmaları, birliklerin yok olmaya yaklaşmalarının nedenidir.²⁶

Aldığı bu küçük notlar ile Mustafa Kemal daha kurmay öğrenciliği yıllarında geçmiş yaşantılardan talim ve terbiyenin önemini içselleştirmiş biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Kıtaya çıkmasına az bir vakit kala aldığı nazari ve tatbikî eğitim, talim ve terbiye algısı güçlü bir subayı ortaya çıkarmaya hazırdı. İleride, Kurtuluş Savaşı’nın kodlarını yazacak olan kurmay zekânın mihenk taşları bu eğitim ve talimin bir tezahürü olarak ortaya çıkacaktı.

Mustafa Kemal’in *Hareket Ordusu Kurmay Başkanı Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal’in Not Defteri İle Hareket Ordusu Karargâhı Kayıt Defteri* başlıklı defterinde kaydettikleri ise eğitime, disipline ve talime büyük önem vermesinin diğer örneklerini barındırır. Bu defter hem bir zorunluluk olarak hem de bir tercih olarak kaydedilmiştir. Zorunluluktur çünkü defter muhtevasında karargâh defterini barındırır; tercihtir çünkü bir subay olarak Mustafa Kemal kayıt işlemlerine ehemmiyet göstermektedir ve kendi not defterini, yayımlayacağı emirlerin müsveddesi olarak kullanmıştır.²⁷ Söz konusu kayıtlar faal görevde tutulduğu için askerî ve disiplin konuları günlük askerî rutin işleri kapsamaktadır. Taburların akşam yoklamalarının eskiden olduğu gibi yapılması, dinî yükümlülüklerin düzenli olarak yerine getirilmesi ve karşıdan gelenlerle kesin surette görüşülmemesi gibi emirler bu defterin muhtevasında sıklıkla karşılaşılan emirlerdir.²⁸ Yoklama konusu, özellikle İstanbul’a doğru hareket eden bir ordu için vazgeçilmez askerî davranışlardan biridir ve sıklıkla

²¹ Atatürk’ün Not Defterleri X, 50.

²² Düzenli orduların ortaya çıkması teknolojik inkişaf ile olmuştur. Teknolojideki bu terakki asker sayısını arttırmış ve sürekli silah altında tutulması gereken birlikleri akabinde ise düzenli orduyu ortaya çıkarmıştır. Konuyla ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. Geoffrey Parker, *Askerî Devrim Batı’nın Yükselişinde Askerî Yenilikler 1500-1800*, Çev. Tuncay Zorlu, İstanbul: Küre Yayınları, 2018.

²³ Osmanlı Devleti’nin 18’inci yüzyılda yabancı danışmanlar desteğiyle orduyu disipline etme çalışmaları yüzyılın sonuna dek sürecek ancak bu işin tam manasıyla gerçekleştirilmesi 19’uncu yüzyılın yöneticilerine kalacaktı. Konuyla ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

²⁴ Mustafa Kemal’in okudukları, yazdıkları ve yaşantısı bizatihi bizlere bu takibi ve tatbiki somut numunelerle göstermektedir.

²⁵ Atatürk’ün Not Defterleri IV - Mustafa Kemal’in 1897 Türk-Yunan Savaşı ile İlgili Tuttuğu Notlar, Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2005, 35.

²⁶ Atatürk’ün Not Defterleri IV, 36.

²⁷ Defterin değerlendirme kısmında yapılan şu izah “Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal, Hareket Ordusunda kurmay başkanlığı görevini yürüttüğü sırada meydana gelen gelişmeleri iki deftere kaydetmiştir. Bu defterlerden biri Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal’e bağlı birimler tarafından tutulmuş olan karargâh kayıt defteri, diğeri ise karargâh kayıt defterinde yer alan emirlerin ve diğer yazıların kısa özetlerinin ve karalamalarının bulunduğu Mustafa Kemal’in not defteridir.” yaptığımız yorumu destekler niteliktedir. *Atatürk’ün Not Defterleri I - Hareket Ordusu Kurmay Başkanı Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal’in Not Defteri ile Hareket Ordusu Karargâhı Kayıt Defteri*, Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2004, 1.

²⁸ Atatürk’ün Not Defterleri I, 17.

vurgulanmıştır. Dinî yükümlüklerin ise tabur imamları nezaretinde yerine getirilmesine dikkat edilmesi Hareket Ordusu'nun hassasiyetleri noktasında bilgi vermektedir.

Mustafa Kemal'in Kurmay Başkanlığı yaptıği tümende²⁹ yayımlanan bir emir ise askerlik işinin³⁰ farklı yönlerine işaret etmekte, o dönemin tertip ve düzeni hakkında bilgiler vermektedir.³¹

Eğitimsizliğin, disiplinsizliğin ve verilen vazifenin yerine getirilememesi konularında tahammülsüzlüğünü çok defa kayıtlarına yansıtmiş olan Mustafa Kemal, bunun bir örneğini ise meslek hayatının ilk yıllarında kaydetmektedir. Sene 1905, Mustafa Kemal aldığı nazari ve tatbikî eğitimlerini tamamlamış ve kıtaya çıkmıştır. İlk görev yeri şimdiki Suriye'de bulunan 5'inci ordudur. Buradaki kaydettikleri bölgenin askerî durum ve disiplini hakkında verdiği bilgilerden ötürü önemlidir. Bu coğrafyada yaşadıkları ileride "mektebi asli kıtadır" veciz cümlesini söylemesine temel teşkil etmiş olabilir. 1905 senesi sıcak bir Ağustos ayı ortasında Neva'da³² çadır karargâhında iskân etmektedir. Neva'dan Kuneytra'ya³³ hareket edecek olan bir müfreze vardır.³⁴ Kıtaya yeni çıkan ve buradaki birliklerin disiplinsizliği hakkında şaşkınlık içinde olan genç subay Mustafa Kemal, uyumsuzluk ve bilgisizlik karşısında not defterlerine tecrübelerini kaydedecektir.

Mustafa Kemal'e göre bu coğrafyada bulunan birliklerin disiplinden ve uyumdan uzak olmasının temel nedeni; başıbozuk birliklerin emri anlamamaları, anlamamalarını da anlamadıkları olsa gerektir. Emrin açık ve anlaşılır olması, astların ise bu emri anlamaya dair kapasitelerinin uygun olması istenilen bir durum iken, tam tezat bir durumun yaşanması genç subay Mustafa Kemal'i kıtada bir hayli zorlamıştır. Herkesin kendi menfaati için hareket etmesi de bu uyumsuzluğun diğer bir sebebidir. Askerî davranıştan uzak bu uyumsuzluk örneğini Mustafa Kemal devamında şu şekilde kaydetmektedir; "(...)onlar benim hiç önermediğim bir şekilde işe başlıyorlar. Yahu! Söylediğimi anlamadınız mı? 'Anladık efendim, işte öyle yapıyoruz!' diyorlar. Sonuç, Osmanlı ordusu dünyanın en talihsiz ordusudur."³⁵

Osmanlı Devleti'nin ordu üzerindeki eğitim ve talimi 18'inci yüzyıl içerisinde tesis etmeye çalıştığını ancak bu konunun 19'uncu yüzyıldaki yöneticiler tarafından daha kapsamlı yapıldığını giriş bölümünde ifade etmiştik. Fakat Mustafa Kemal'in kayıtlarından görülüyor ki Osmanlı Devleti bu hususu 19'uncu yüzyılın sonunda dahi bazı bölgelerde ve birliklerde tesis edememiştir.³⁶ İlginç olan şu ki bir Osmanlı Subayı olan Mustafa Kemal'in bu kaydı tuttuğu tarihten yaklaşık 130 yıl önce yine bir subay olan ve danışmanlık göreviyle Osmanlı ordusunu geliştirmek ve iyileştirmek işiyle ilgilenen François Baron de Tott'un kaydettikleri neredeyse birbirinin aynısıdır.³⁷ Bu benzerlik olayların muhtevası bağlamında olmasa da olaylardaki karakterlerin bakış açısı ve

²⁹ "Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal tarafından yazdırılan karargâh kayıt defterinin ilk sayfasında Hareket Ordusunun ilk birliği olan Birinci Mürettep Tümenin kadro kuruluşundan bahsedilmektedir. Bu kuruluşun bahsedilirken karargâhta kimlerin görev yaptığı da izah edilmekte, burada kendisi Erkânıharbiye Reisi yani kurmay başkanı olarak gösterilmektedir." *Atatürk'ün Not Defterleri I*, 7.

³⁰ Askerliğin bir iş türü olup olmadığı konusunda ortaya çıkan polemiklere karşı Erik-Jan Zürcher: "Askerlerin yaptığı işi emek olarak görmeye karar verirsek, askerî işgücü diğer işgücü biçimlerinden temelde farklı mıdır diye sormak elbette isabetli olur. Askerlerin yaptıkları işin eşi benzeri olmadığı savunulabilir, çünkü iş gereği türdeşlerini öldürerek bir bakıma insanoğlunun en büyük tabusunu açıkça ihlal ederler. [...] Ancak istisna oluşunun kaynağı ne olursa olsun, eninde sonunda bir ordu her sanayi dalı gibi sermayenin ve emeğin etmenlerini temel alarak kurulur, tam da bu nedenle askerlerin faaliyetlerini bir başka iş türü olarak değerlendirmek mümkündür." izahını yapmış kendi perspektifinde konuya nokta koymuştur. Burada bizim "askerlik işi" kalıbını kullanmamız Zürcher'in bu izahına dayanmaktadır. Konuyla ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. Erik-Jan Zürcher (ed.), *Askerlik "İşi" Askerî İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi 1500-2000*, Çev. Dilek Şendil, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

³¹ *Atatürk'ün Not Defterleri I*, 55.

³² Suriye'nin güneybatısında, Ürdün sınırında bulunan şehirdir. Suriye'nin başkenti ve en büyük şehri Şam'ın 100 km. güneyinde, Kudüs'ün 200 km. kuzeydoğusunda bulunur.

³³ Suriye'nin güneybatısında bulunan şehirdir.

³⁴ Neva-Kuneytira arası 50 km'dir.

³⁵ *Atatürk'ün Not Defterleri X*, 25, 26.

³⁶ Bu eğitim, disiplin ve talimden yoksunluğu 19'uncu yüzyıl sonundaki tüm Osmanlı ordu birliklerine atfetmek haksız bir çıkarım olur. Çünkü yüzyılın sonunda kazanılan muhtelif muharebeler bu çıkarımı kesin bir yargıya ulaştırmamıza engel teşkil eder. En nihayetinde not aldığı defterlerini incelediğimiz ve yazdıklarında eğitim-talim-disiplin konularını vurgulayan asker kişi olan Mustafa Kemal de bir Osmanlı subayıdır. Burada bölgenin etnik, kültür ve yaşayış farklılığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak eğitim, disiplin ve talim konularının Osmanlı ordu birliklerinde standarda bağlanıp her birlikte aynı düzeyde olmadığı ve uyumdan yoksun olduğu yorumuna kolaylıkla ulaşabiliriz.

³⁷ Osmanlı asker ve subaylarının cehaleti karşısında hüsrana uğrayan Tott şöyle yazmıştı: "Paşaların kibirli cehaleti yetmiyormuş gibi bir de astlarının aptal küstahlıkları var; ve savaş meydanına akıl almaz büyüklükte, ama kötü yüklenmiş ve çok kötü çalışan parçalardan oluşan bir topçu kafilesiyle giden Türkler, düşmanlarının topunun her ateşlenmesi ile adeta biçiliyor ve uğradıkları felaketlerin intikamını ancak Rusları korkak hilelerle suçlayarak alabiliyorlardı. Yakınına bile varamayacağımız ateş güçlerinin üstünlüğü ile bizden kuvvetli, diyorlardı; ama şu rezil bataryalarını terk edip, cesur erkekler gibi karşımıza bir çıksınlar bakalım,

yaklaşımı bağlamındadır. Bu kayıtlardaki karakterlerin olaylara bakış açısındaki benzerlik Osmanlı ordusundaki bazı sorunların kronikleştğine ve terakkiye karşı bir reaksiyon oluşturduğuna kanıt teşkil etmekle birlikte, Mustafa Kemal'in de tespit noktasında ehil olduğunu pekiştirmektedir.

Görüldüğü üzere, birliklerin Mustafa Kemal'in uyarılarına kulak asması, kendi başlarına hareket etme istekleri, uyumsuzluğun nedenlerindedir. Bu durum, Mustafa Kemal'in kıtaya yeni çıkan bir subayın kıtada astlarıyla karşılaştığı oryantasyon sorunu olarak da görülebilir, bölgedeki birliklerin eğitimsizliğinden kaynaklanan bir sorun olarak da görülebilir. İkincisi daha ağır basıyor olsa gerek ki dönemin edebî eserlerine de bu yansımıştır.³⁸

Mustafa Kemal'in burada yaşadıkları, askerlikte disiplin ve uyumla birlikte mutlak itaat prensibinin de ne kadar önem arz ettiğini göstermesi bakımından kendisine ders olmuştur. Netice olarak bir birliği uyuma götüren etken şüphesiz mutlak itaat davranışdır. Mustafa Kemal sadece yaşayarak deneyim kazanmıyor, yaşanmışlıklardan da deneyim kazanmaya çalışıyordu. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı birçok ders ve ödev çıkarttığı yaşanmışlıklardandır. Maziden ders almayı bilmiş olsa gerek ki aldığı notlardan bunları anlamaktayız. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı esnasında Yunan generallerinden Makrasis ve Vayadok'un birbirlerine muhalefet etmesinden kaynaklanan menfi sonuçtan; birliktelik ve bağlılık için karargâhın emirlerinin ifasında gayretin ehemmiyetli olduğu yargısına ulaşmaktaydı.³⁹ Kurmay öğrenci iken çıkardığı bu yargı, 25 sene sonra alacağı notlar ile uyumluluk gösterecektir. 1930 senesinde İstanbul'da emretmenin ve itaat etmenin ordunun en ayırt edici özelliği olduğunu ifade ettiği not, bunu kanıtlar niteliktedir. Ancak emir verende "akıl-anlayış", itaat edende ise "bilgi-itimat" kavramlarının mevcutluğu bu ayırt edici özelliği güçlendiren unsurlardır.⁴⁰

Bu defterler bir nevi Mustafa Kemal'in hayat denen süreçte tutarlılığının sağlamasını gösteren materyallerdir. Elbette aklın getirdiği değişimlerle irfan ve ışıkla donanmayı bilmiş ve dinamizmi hayatına entegre etmiştir. Tutarlılık, hiç değişmemek olmayacağı gibi rasyonelliğin getirdiği terakkiye direnmek de değildir. Nihayetinde Mustafa Kemal'in ilk görev yeri olan Suriye'de görev yaparken kendi tespit ettiklerinden yola çıkarak, Derne'de aynı hatalara düşmemek için mesleki anlamda tecrübe sahibi olduğunu ve değiştiğini görmekteyiz.

İlk görev yeri itibarıyla acı tecrübelerden gerçekçi yorumlar çıkartmış ve bu olumsuzlukları yeniden yaşamamak adına kalemini kılıcının yanından hiçbir zaman ayırmamıştır. Belki de buralarda (Şam-Derne) düzensiz ve acemi birlikler sayesinde kazandığı bu tecrübeler, Çanakkale muharebelerinde acemi olan 72'nci ve 77'nci Alaylar nezdinde kendisine bir öngörü kazandırmıştır.⁴¹

Mustafa Kemal ilk görev yerinden bu tecrübelerle birlikte Selanik'e, sonra Hareket Ordusu ile İstanbul'a daha sonrasında ise ilk görev yeriyle benzerlik gösterebilecek bir başka coğrafyaya; Trablusgarp'a gitmiştir. Bu mekân ve zaman çeşitliliği, yeni yaşanmışlıklar sunmuş ve Trablusgarp Derne Komutanı Mustafa Kemal'i daha da olgunlaştırmıştır. İlk görevine benzerlikten kasıt, düzensiz birliklerin ve milis kuvvetlerin iç içe olduğu bir bölge olmasından kaynaklanmaktadır. Trablusgarp'ta defterine kaydetmiş olduğu ve yayımlamış olduğu söz konusu emir 6 sene öncesinde Suriye'de yaşananlardan dersler aldığını gösteren bir emir niteliğindedir. Emrin muhtevası, askerî notların her sınıf subayın anlayacağı tarzda yazılmasını, teknik ve pratik bilgileri içerir.⁴² Ayrıca bu yazılı emirle kalınmamıştır. 'Derne Komutanlığının Şifahî Olarak Alınan Günlük Emri' başlığı altında kaydedilenler, personelin mesleki ve entelektüel seviyesini arttırıcı faaliyetlerin özendirilmesi noktasında ipuçları vermektedir. Ayda bir çıkan Ordu ve Donanma Dergisini ve haftada bir çıkan Askerî Gazeteyi maiyetine tavsiye etmiştir.

bu kâfirlerin biz müminlerin kılıcına karşı direnip direnemeyeceklerini çok geçmeden anlarız. Bu acınası fanatikler sürüsü, Ruslar kendilerine kutsal Ramazan ayında saldırdılar diye bile sitem ediyordu." Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk*, 210.

³⁸ "(...) Ganimetler arasında nefis dış macunlarını bulup iştahla yiyen neferler var. Bu naneli ve lezzetli şeyden o kadar hoşlanıyorlardı ki, gümüş paraya bile satıyorlardı. İngilizler bir defa bundan istifade etmek istediler. Bir gün bizim kıtalardan biri düşman siperlerinin önüne gerilmiş tel örgülerinde konserve kutuları gördü. (...) sonra içlerinden bir tanesi karanlıkta gizlice siperden çıkıp sürüne sürüne tel örgüye gitti. Bilir misin, bu kutular içinde ne vardı? El bombaları..." Falih Rifkî Atay, *Zeytindağı*, İstanbul: Pozitif Yayınları, 2004, 158.

³⁹ *Atatürk'ün Not Defterleri IV*, 38.

⁴⁰ Kadir Türker Geçer vd., *Atatürk'ün Sözlerinde Asker ve Askerlik Mesleği*, Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, 2013, 105.

⁴¹ İsmail Bilgin, "Maydos Mıntıka Komutanı: Kurmay Yarbay Mustafa Kemal ve Cephedeki Görev Süresi, Cepheden Ayrılışı", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, 18 (2015): 65-88.

⁴² *Atatürk'ün Not Defterleri X*, 76.

Gerçekten de bir subayın mesleki ve entelektüel anlamda gelişimi dinamik bir süreci ifade eder ve durağanlığı reddeder. Bu tavsiyeler ile Mustafa Kemal maiyetinin askerî becerilerini ve mesleki gelişimlerini içselleştirmeye çalışırken, bir yandan da okuma ve tetkik etme mezzetleri edinmelerini amaçlamaktadır.⁴³ Bu amacı istemekle kalmayıp takibini yapmış olduğunu yine kayıtlarından anlamaktayız.⁴⁴

Tatbikat ve Talih: “Harp Zamanında Yapılacak Faaliyetler Barış Zamanında Yapılacak Gözlemler Sonucunda Ortaya Çıkar.”

Mustafa Kemal’in hayatı boyunca ve not defterlerinde üzerinde durduğu ilk beş konu içerisinde tatbikatlara verdiği önem gelebilir. Gerek öğrencilik yıllarında nazari anlamda gerekse kıtalarda tatbikî anlamda ve hatta ileride devlet adamlığı zamanlarında tatbikat ve manevralarla sürekli iç içe olması bu önemin yansımasıdır.⁴⁵ *Mustafa Kemal’in İstihkâm Ve Topçuluk, Stratejik Taarruz ve Stratejik Savunma İle Subaylar İçin Yazılmış Olan Hizmeti Seferiye Talimnamesine Ait Tuttuğu Notlar* başlıklı not defterinde kaydettikleri ve kaydettiklerinin derinliği bu önemin delillerini sunmaktadır. Subaylar için plan tatbikatlarının çok faydalı olduğunu ifade ederek kayıtlara başlayan Mustafa Kemal; tatbikatlarda birliklerin başlangıçta nasıl konuşlandırılacağına öğretilmesi, subaylara açık ve anlaşılır görevlerin verilmesi, tatbikatların karşılıklı yapıldığı takdirde iyi neticeler vereceği, bu tatbikatlardan icra edenler kadar icra ettirenlerinde müspet anlamda yararlanacağı, tatbikatın gidişatı için kullanılacak kuvvetlerin gerektiği kadar olması, tatbikatın muhakemesinin doğru yapılması gibi hususları kaydettikten sonra tatbikat ile ilgili kayıtlarına devam etmiştir. Bu kayıtlar Mustafa Kemal’in hiç şüphesiz aldığı eğitimlerin ve okuduğu talimnamelerin kazanımıdır. Tamamen kendi doktrinleri demek doğru olmayacağı gibi, kendi fikirlerine hiç yer vermemiştir demek de o kadar yanlıştır. İhtimal ki döneminin talimnamelerinden⁴⁶ faydalanarak bu kayıtları not defterine almıştır. Ancak şahsi fikirlerini de pekâlâ kayıtları arasına serpiştirdiğini daha önceki kayıt örneklerinde görmekteyiz.

Mustafa Kemal’in aforizmaları onun eğitim ve entelektüel birikimi konusunda okuyucusuna muayyen bir ön fikir sunar. Elbette öznel ve özgün yorumlar, iyi alınmış bir eğitimden ve o eğitimin sonucunda oluşmuş muhakeme-mukayese melekelerinden çıkar. Örneğin; “Her gün icra olunan uygulamalı tatbikatlarda, birliklerin birbirlerine karşı tahrik edilmesi tercih edilir. Bu durum mutlak surette göz önünde bulundurularak, faraziyelerde mükemmel birlikler söz konusu edilmelidir” yargısı bir talimnameye ait olabilir ancak “Büyük birliklerin bir yorgunluktan sonraki rehabetine, kanlı bir muharebeden sonraki derin heyecana barış zamanında yer yoktur” yargısı ya da “Kendine özgü bir fikre sahip olduğuna inanan hiçbir dimağ başkaları tarafından bulunmuş olan meseleleri⁴⁷ kopya etmekle yetinemez”⁴⁸ yargısı, özneliği barındırır ve alınan eğitimin sonucundaki muhakeme gücünü gösterir. Örnekte verilen yargı, tatbikatların tam manasıyla -özellikle duygu yönünden- yaşanamayacağını, tatbikatların ancak düzen ve disiplin konusunda bir davranış kazandıracağını ifade eder.⁴⁹

Tatbikatların en zor kısmının ortaya koyulacak meseleler olduğunu kaydeden Mustafa Kemal, bu zor eylemde kolaycılığa kaçmamayı ise şu şekilde izah etmiştir: “Kendine özgü bir fikre sahip olduğuna inanan hiçbir dimağ başkaları tarafından bulunmuş olan meseleleri kopya etmekle yetinemez.” Ayrıca “meselelerin uzun ve ayrıntılı şekilde yazılı olarak verilmiş olandan daha kısa olması istenir.” yargısı da meselenin üslubu hakkında kaydettiği diğer bir konudur.⁵⁰ Tatbikatlara dair kaydettikleri arasında; subaylara muhtelif niteliklere haiz arazilerde birliklerin sevk-idaresi ve bu meyanda taarruz, savunma, takip ve geriye çekilme, yürüyüş ve ileri karakol

⁴³ *Atatürk’ün Not Defterleri X*, 91, 92.

⁴⁴ *Atatürk’ün Not Defterleri X*, 93.

⁴⁵ Konuyla ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. Dr. Fatih Kurt, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Askerî Manevra ve Tatbikatlar (1909-1938)*, Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, 2017.

⁴⁶ Yunus Satılmış’ın kaleme almış olduğu makale çalışmasında, subayların savaş döneminde yanlarında götürmeleri gereken malzemeler arasında talimname ve nizamnameleri sayması, Mustafa Kemal’in bu notlarına dair kaynak noktasında yanıt teşkil edebilir. Yunus Satılmış, “II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Piyade Subaylarının Kıta Ve Cephe Görevleri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29 (2018): 217-246.

⁴⁷ Tatbikatlarda harekâtın yapılmasına tesir eden bütün faktörlerin mantıklı bir sıra dâhilinde planlanması. Konuyla ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. *Kara Harp Akademisi Taktik Mesele Çözüm Esasları*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 2013.

⁴⁸ *Atatürk’ün Not Defterleri VI*, 52.

⁴⁹ *Atatürk’ün Not Defterleri VI*, 49.

⁵⁰ *Atatürk’ün Not Defterleri VI*, 57.

görevleri gibi farklı görevlerin verilerek olgunlaşması, harp zamanında uygulanacak harekât tarzının bu gözlemler sonucunda oluşturulması gibi hususlar vardır.⁵¹

Bu defter (*Mustafa Kemal'in İstihkâm Ve Topçuluk, Stratejik Taarruz Ve Stratejik Savunma İle Subaylar İçin Yazılmış Olan Hizmeti Seferiye Talimnamesine Ait Tuttuğu Notlar*) Mustafa Kemal'in sadece tatbikatlarla ilgili tuttuğu notları göstermemektedir. Ödevlerinin bilincinde olduğunu, bilgileri yazılı materyal durumuna getirmeyi bir alışkanlık haline getirdiğini, Osmanlı Devleti'nin kullanmış olduğu talimnameler hakkında bilgisi ve Osmanlı son dönem subaylarının aldığı eğitimi de yansıtmaktadır.⁵²

Tecrübe kazanmak hiç şüphesiz bir subay için hayati bir öneme haizdir.⁵³ Bu önemi, Mustafa Kemal okumalarla, tatbikatlarla ve yaşanmışlıklarla elde edilmesi gerekliliğini sergilediği davranışlarla göstermektedir. Yaşadıklarını not alması, tarihi olayları okuyarak meseleler ortaya atarak bunlara çözüm yolları bulması ve tatbikatlara verdiği önemi birçok kez dile getirmesi bunun en büyük somut delillerindedir. Askerin tecrübe kazanmasında uyguladığı diğer bir usulü ise Çanakkale'de görmekteyiz. Bazı birlikleri muharebenin atmosferine alıştırmak için cepheye göndermesi, birliklerin gerçek anlamda muharebe sahasını görmesi, tecrübe kazanmaları noktasında çok büyük ve cüretkâr bir vakadır.⁵⁴ Yine Çanakkale'de bu birliklerin muharebe atmosferinden aldığı tecrübeden sonra disiplin ve eğitimin aksatılmaması noktasında gerekirse istirahat aralarında süngü muharebesi, idman, atış harekâtına dair konularda eğitim yapılmasını kaydetmiştir.⁵⁵

Tüm bu tatbikatlar neticesinde, harp esnasında öyle bir olgu vardır ki zaferi belirlemede bazen etkin bazen de tali bir rol oynar. Bu etkinlik harbin doğası gereği belirsizlikten kaynaklanır ve "en iyi hazırlanmış planların bile ters gidebileceği"⁵⁶ ihtimalini sürekli heybede tutmaya vesile olur. Bu olgu, talihtir. Mustafa Kemal'in talihe karşı bakış açısı, onun varlığını kabule yönelik olarak değerlendirilebilir. Hiç şüphesiz bu genç subay eğitim-talim-plan ve takip kavramlarını kendine şiar edindiği kadar talihin varlığını da inkâr etmemiş, onu kayda değer bir biçimde muhtelif zamanlarda ve mekânlarda dile getirmiştir. Altı numaralı defterde "baskın" başlığı altında söz konusu deftere özetini çıkarttığı dokümandan aldığı notlara bakacak olursak bunu görmekteyiz. Baskının ne zaman, nasıl ve hangi koşullar altında yapılması gerekliliğini sıralarken her şeyin yolunda gitmesini biraz eğitime biraz da talihe bağlamaktadır. "Bu hareket yapılırken şansın da yaver gitmesi gerekir. Bununla birlikte başarısız olunması durumunda büyük bir endişeye kapılmamalıdır. Bundan dolayı ara sıra bu hücum üzerinde çalışarak tecrübe kazanmak gerekir. Bu öyle bir oyundur ki her zaman kazanılır, nadiren kaybedilir." Tatbikat ve eğitim yapılmalıdır ancak biraz da talih, baskını yapandan yana olmalıdır iması bunu kanıtlar niteliktedir.⁵⁷

Talihle ilgili inanışının bir örneğini ise yine yıllar sonra Anadolu'da esir alınmış iki Yunan general ile mülakatında görüyoruz. Bu mülakatta salt bir talihi karşılayan davranıştan ziyade teselli kavramının da yoğunluğu hissedilir. Trikopis ve Diyenis esir alınmış iki Yunan generaldir. Bu esir generallerle samimiyetle tokalaşmış ve kendilerine kahve ve tütün ikram etmiştir. Mustafa Kemal esir generallerle muharebe hakkında analitik bir sohbete girmiştir. Sohbet esnasında iki generalin birbirlerine karşı sert tenkitlerini görünce, Trikopis'e içerisinde talihe bakış açısını teyit ettiğimiz şu rahatlatıcı sözleri sarf etmiştir. "Harp bir talih oyunudur, general. Bazen, en mahiri de yenilir. Siz, vazifenizi yaptınız. Mesuliyet talihten geliyor. Müteessir olmayınız."⁵⁸

Tarihi Bir Simülasyon Gibi Kullanmak

Mustafa Kemal'in tuttuğu bu defterlerde askerlikle ilgili kısımların diğer bir hususunu ise geçmişte yaşanmış tecrübeleri okuması, yazması, içselleştirmesi ve kendi meseleleri ile söz konusu yaşanmışlıklara kurmay dokunuşları oluşturur. 17 Nisan-19 Mayıs 1897 tarihleri arasında cereyan etmiş olan ve Osmanlı Devleti'nin zaferi ile sonuçlanan 1897 Osmanlı-Yunan savaşını defterine özet çıkartıp sonrasında ortaya koyduğu özgün problemlerine yanıtlar aramıştır. Her iki tarafın tümen idarelerinin nasıl olduğu ve nasıl olması gerektiği hususlarında yaklaşımlarını kaydetmiştir. Arazide bütünlüğün, muhaberenin ve birlikte hareket edilmesinin

⁵¹ Atatürk'ün Not Defterleri VI, 53.

⁵² Atatürk'ün Not Defterleri VI, 53-65.

⁵³ Rhoads Murphy, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, Çev. M. Tanju Akad, İstanbul: Homer Kitabevi, 2007, 137.

⁵⁴ Atatürk'ün Not Defterleri VII, 2.

⁵⁵ Atatürk'ün Not Defterleri VII, 3.

⁵⁶ Murphy, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, 57.

⁵⁷ Atatürk'ün Not Defterleri VI, 38.

⁵⁸ George W. Gawrych, *Genç Atatürk Osmanlı Zabitanın Türk Devlet Adamına*, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Doğan Kitap, 2016, 257.

gerekliliğinden bahsederek eksikliklere bir bakış açısı kazandırmıştır. Coğrafyanın harekât üzerindeki etkisini göz önünde tutan Mustafa Kemal; arazinin kötü, bozuk ve zor bir yapıda olmasının, harekâtın çetin olmasında etkili olduğunu kaydederek konumlandırmaların bu arazi yapısına uygun ve muhabereyi etkilemeyecek şekilde olmasının altını sık sık çizmiştir. “Her yerde zaferi aramamalı!” diyerek hedeflerin tayini noktasında iyi tetkik yapılmasını kaydeder ve devamında “Bir yerde kazanılan büyük bir zaferin etkisi de büyük olur” diyerek hedef tayini noktasında aforizmalarını ortaya koyar.⁵⁹ Ayrıca ilerleyen sayfalarda benzer şekilde dile getirdiği “Büyük başarılar küçükleri doğurur”⁶⁰ nazariyesi ile zafer ve başarıların ardından gelen reaksiyonların temeline odaklanır.

Bazen ise geçmişte yapılmış muharebe meydanlarını kendisi sevk-idare ediyormuş gibi meseleleri ortaya koyarak kâğıt üzerinde deneyim kazanmaya çalışmış ve not defterini adeta kroki gibi kullanmıştır. Napolyon’un hayatında da buna benzer bir örnek kendisini göstermektedir. Mısır’da 1798-1799’da mahsur kalan Napolyon, okumak üzere, Paris hükümetinden kendisine, Otuz Yıl Savaşları’nın tarihini anlatan kitaplar göndermesini istemiş ve bu savaştan tecrübe kazanmaya çalışmıştır.⁶¹ Mustafa Kemal; Türk Tarihi, İslam Tarihi, Avrupa Tarihi vb. maziden alıntılarla, düşülmüş çukurlara düşmemek için okumalar yapıp gerçekleşmiş olan muharebeleri değerlendirmiştir. Mustafa Kemal’in bu okumaları, notları ve değerlendirmeleri bir tarihçi edasıyla değil, daha çok kurmay bakış açısıyla açıklanabilir. Hazreti Ebubekir’in halife olduğu Hicri 11’inci yılda meydana gelen olaylar,⁶² meşhur Osmanlı Komutanı Makbul İbrahim Paşa’nın katıldığı savaşlar ve muharebeler,⁶³ Viyana Bozgunu,⁶⁴ Waterloo Muharebesi⁶⁵ gibi değerlendirmeleri geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Aldığı bu notlar onun kendisinden önce olmuş ve sonuçları dahi bitmiş olan muharebelerle ilgili ne kadar ciddi ve derinlemesine yaklaşımlar getirmekten zahmet duymadığını göstermektedir. Hatta Mustafa Kemal, tarih kitaplarının roman gibi okunmayacağını, “kendimizi başkomutan yerine koyarak” değerlendirme yapmak gerektiğinin kaydını düşerek, adeta anakronizmden kaçınmaya kapı aralamıştır.⁶⁶

Mustafa Kemal’in Matî’de gerçekleşen bir olaya karşı kaydettikleri, orduların nicelikten ziyade niteliğe önem verilmesinin ve envanterini kullanmaktaki deneyimin önemli olduğuna inandığını gösterir. O, Dünyanın en son gelişmiş teçhizatlarını bir sitayiş ile almanın, envanter kayıtlarını zengin göstermenin nicel yönden faydasının olacağını ancak nitelik bağlamında hiçbir fayda sağlamayacağını ifade etmiştir. Keza bahsi geçen savaştan paylaşılan tecrübe ise bunu kanıtlar niteliktedir. Altı Yunan bataryasının beş Osmanlı bataryasına karşı görev ifasında başarısız olması, az önce paylaşılan yargının sağlaması niteliğindedir. Bu olayla alakalı Mustafa Kemal mevcut teçhizatın en iyi şekilde kullanılmasını, nicelikten çok niteliğin ön plana çıkarılmasını vurgulamıştır. Bu bağlamda askerlerin eğitimi olmasının, teçhizat kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.⁶⁷

Bu sadece Mustafa Kemal’in bildiği ve kaydettiği bir durum değildir. O, bu durumlardan ders çıkarmayı bilerek ve bu minvalde hareket etmenin gerekliliğini vurgulayarak ayrı bir konuma sahip olmuştur. İçinde yaşadığı Osmanlı Devleti, bunu çok olumsuz bir şekilde tecrübe etmiştir. Mustafa Kemal’in döneminden yarım yüzyıl geriye gidildiğinde Osmanlı, dünya istatistiklerinde üst sıralarda olan bir donanmaya sahiptir. Gerçekten Osmanlı da nicelik bakımından gayet göz kamaştırıcı bir donanama envanteri mevcuttur. Ancak nitelik bakımından o kadar göz kamaştırmadığı “acı tecrübelerle” anlaşılmıştır.⁶⁸

Mustafa Kemal, sadece kendi içerisinde bulunduğu devletin münasebette bulunduğu devletlerle olan ilişkisine değil, aynı zamanda diğer Avrupa devletlerinin birbirleri ile münasebetlerine, muharebelerine ve savaşlarına bakarak deneyimler kazanmaya çalışmıştır. Bu, onun sadece yakın coğrafyanın harekât tarzlarıyla, ordu nitelikleri ile ilgilenmediğini, çok çeşitli tecrübeler kazanmaya istekli olduğunu göstermektedir. 1871-1890

⁵⁹ Atatürk’ün Not Defterleri IV, 18, 19, 20, 21.

⁶⁰ Atatürk’ün Not Defterleri IV, 39.

⁶¹ Parker, *Askeri Devrim*, 286.

⁶² Atatürk’ün Not Defterleri X, 45.

⁶³ Atatürk’ün Not Defterleri II, 30.

⁶⁴ Atatürk’ün Not Defterleri III, 28.

⁶⁵ Atatürk’ün Not Defterleri X, 61.

⁶⁶ Atatürk’ün Not Defterleri V, 7.

⁶⁷ Atatürk’ün Not Defterleri IV, 25.

⁶⁸ Ali Fuat Öreñç, “Deniz Kuvvetleri ve Deniz Harp Sanayii”, *Osmanlı Askerî Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*, Ed. Gültekin Yıldız, İstanbul: Timaş Yayınları, 2017, 208.

Almanya-Fransa Savaşı, odaklandığı ve not defterlerine kaydettiği başka bir münasebettir. Adı geçen devletlerin söz konusu yıllar arasında yapmış oldukları savaşın özetini çıkarıp yine alınan dersleri kaydetmiştir. Heybesine her bölgeden yaşanmışlıklar biriktiren bu genç subay, ileriki başarılarının bir nevi harcını karmıştır. Bu savaştan çıkarttığı neticeler hâlâ günümüzde geçerliliği olan nazariyeler olarak (enformasyon-lojistik-takip) devlet adamlarının ve komutanların sümenleri arasında gezinmesi gerekli notlar olarak görülebilir.⁶⁹

Avrupa'da ticaretin ve buna bağlı olarak devletlerin iktisadi gelişmişliğinin kıta Avrupası dışına etkileri ile oluştuğunu ifade ederek "devletler denizlere hâkim olmak zorundadırlar. Çünkü önemli meseleler denizlerdir"⁷⁰ notunu kaydederek adeta günümüze çentik atmaktadır.

Cesaret: "Korkak Kalp Daima Mağluptur"

Mustafa Kemal'in nicelikten çok niteliğe odaklandığı, not defterine aldığı kayıtlarla birlikte yukarıdaki bölümlerde açıklanmıştır. Kendisi 1897 Osmanlı-Yunan Savaşına dair teçhizat kullanımının ne kadar ehemmiyetli olduğunu not almıştır. Burada hiç şüphesiz envanter kullanımından başka önemli diğer bir husus o envantere yön verecek olan zekâ ve cesaret sahibi subayların varlığıdır. Ordu, bir organizasyon işidir ve vazgeçilmezleri günümüzde hâlâ Türk Silahlı Kuvvetleri duvarlarına işlenen "takip, kontrol, koordinasyon, motivasyon"dur. Bu kavramların tümü bir plan dâhilinde etkileşimli bir bütün olarak değerlendirilir. Bu plan, rasyonel düşünme biçiminden ve deneyimlerden beslenerek icra safhasına geçmektedir. İcra safhasında ise cüretkârlık ön plandadır. Cüretkârlık yani cesaret bu işin mayasını meydana getirmektedir. Cüretkârlığın önemine değinen Prusyalı Subay Clausewitz "Hiçbir askerî liderin yürekli olmadan büyük olduğu görülmemiştir." diyerek cesaretin, askerî kişide en önemli teçhizattan biri olduğunu ifade etmiştir.⁷¹ Yine Yusuf Has Hâcîp *Kutadgu Bilig* adlı eserinde cesareti "Korkaklar bile başlarındaki cesur kumandan sayesinde cesaret bulurlar." diyerek ifade etmiştir.⁷²

Mustafa Kemal'in hayatında bu iç içe geçmiş (takip, kontrol, koordinasyon, motivasyon) ve birbirleri ile bütünleşmiş kavramları görmek mümkündür. Bu iç içe geçmiş ve anlamlı bir bütünlüğü ifade eden kavramlar cesaret ile süslenir. Özellikle tetkiki iyi yapılmış, sağlam bir zemine oturtulmuş bir planın icrasını cesaretle yerine getirmek, hayat mottosunu oluşturuyor demek yanlış olmasa gerektir. Her şeyin uygun olduğu bir ahvalde, korkaklık göstermenin mağlubiyetle sonuçlanacağını ifade ettikten sonra "cesaret gösteren ve tehlikeye atılan kazanır (...) korkak kalp daima mağluptur" notunu kaydetmiştir.⁷³

Talim ve terbiyenin yanında, manevi güçten sık sık bahsetmesi de dikkati çekmektedir. Aslında bu manevi kuvvet cesaretle de ilişkilendirileceğinden bu başlık altında ele alınmıştır. Neticede manevi kuvvet cüretkâr davranmayı tetiklemektedir. Manevi kuvveti etkileyen çeşitli kavram ve olgular da vardır. Bu çeşitliliği de yine Mustafa Kemal'in perspektifinden örnekleyebiliriz. Arazideki süratin hem maddi hem manevi kuvvete etkisinden söz etmesi, süratin maddî ve manevî kuvvete olan tesirinin birçok muharebede ortaya çıktığını ifade etmesi bu örneklerden ilkidir.⁷⁴ Bu notları tuttuğu tarihten on yıllar sonra yine aynı Mustafa Kemal'in "Bomba Sırtı" olayını manevi kuvvetle açıklarken dinî argümanları yoğun bir şekilde kullanması ikinci örnek olarak gösterilebilir.⁷⁵ Mustafa Kemal'in perspektifinden çıkan bu iki örnek cesarete doğru giden yolda manevi kuvveti etkileyen kavram ve olgu çeşitliliğinden yalnızca bir kaçını ifade eder. Nihayetinde Mustafa Kemal tüm

⁶⁹ Atatürk'ün Not Defterleri V, 26.

⁷⁰ Atatürk'ün Not Defterleri V, 43.

⁷¹ Carl Von Clausewitz, *Savaşın Esasları & Strateji Üzerine Mektuplar*, Çev. Gökhan Aydın, İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2017, 15.

⁷² "Cesur insan korkakların başına geçer ve herkes ondan cesaret alır. Bu söze şahit olarak, şu beyti oku; bu sözü gönlüne al ve aklına koy. Arslan köpekler baş olursa, köpeklerin her biri kendi karşısındakine aslan kesilir. Eğer aslanlara köpek baş olursa, o aslanların hepsi köpek gibi olur." Erkan Göksu, *Kutadgu Bilig'e Göre Türk Savaş Sanatı*, İstanbul: Kronik Kitap, 2018, 71, 72.

⁷³ Atatürk'ün Not Defterleri IV, 27.

⁷⁴ Atatürk'ün Not Defterleri IV, 41.

⁷⁵ Bomba Sırtı olayı Çanakkale Muharebelerinde yaşanmış bir vakadır. Bu vakayı Mustafa Kemal bizzat şöyle açıklar: "Karşılıklı siperler arasındaki mesafe sekiz-on metre, yani ölüm muhakkak... Birinci siperdekilerin hiçbirisi kurtulmamacasına düşüyor. İkinci siperdekiler onların yerine gidiyor. Fakat ne kadar imrenilecek bir soğukkanlılık ve tevekkül ile biliyor musunuz? Öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini de biliyor ve en ufak bir çekinme bile göstermiyor. Sarsılmak yok... Okuma bilenler Kur'an-ı Kerim okuyor ve cennete gitmeye hazırlanıyorlar. Bilmeyenler, kelime-i şahadet getirerek yürüyorlar. İşte bu, Türk askerindeki ruh kuvvetini gösteren hayret ve tebrike değer bir örnektir. Emin olmalısınız ki, Çanakkale Muharebesini kazandıran bu yüksek ruhtur." F. Rezzan Ünalp, "Çanakkale Muharebeleri ve Mustafa Kemal", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, (18) 2015: 37-64.

değerlendirmelerinden sonra bir muharebede taarruz kararı çıkmışsa, icrası noktasında tereddüt gösterilmemesi ve korkulmamasını sıklıkla kaydetmiştir.⁷⁶

Cesaret kadar, savunmadaki stratejist manevralara dikkat çeken metinleri de kaydettikleri arasında yer alır. Yukarıda ele alınan bölümlerde Mustafa Kemal'in öğrenci iken yazdıkları ile gelecekteki uyguladıkları ya da karaladıkları arasında tutarlılığın olduğu defaatle verilen örneklerle ifade edilmiştir. *Mustafa Kemal'in İstihkâm Ve Topçuluk, Stratejik Taarruz Ve Stratejik Savunma İle Subaylar İçin Yazılmış Olan Hizmeti Seferiye Talimnamesine Ait Tuttuğu Notlar* başlıklı defterde adı geçen talimname ile ilgili tuttuğu notlar içerisinde "stratejik savunma" başlığı altında yazdıkları 1921 yılının notları gibi görülmektedir. Buradaki kayıtları adeta Sakarya öncesi ordunun vaziyetini açıklayan metinlerdir.⁷⁷ Sakarya öncesi siyasi girişimler, kazanılan zamandaki hazırlıklar ve temin işlemlerine öncelik vermek, yapılan hazırlıklarla taarruz edenden daha güçlü gelmek -ki bunun en büyük örneği kendi hayatında Sakarya olacaktır- bu notun gelecekte pratiğe döküldüğünün kanıtı niteliğinde olabilir.⁷⁸

Hülasa, Mustafa Kemal için "Cesaret" hasleti, askerde ihtiyat kadar, lojistik destek kadar önemli bir unsurdur. Ancak sağlam bir zeminde ve iyi planlanmış bir durumda icra edilmelidir. Cesaret sergilenecek diye mutlak itaatten ödün verilmemeli ve disiplin elden geldiğince sağlam tutulmalıdır. Cesaret kavramı ile birçok kavram girift bir şekilde uyumlu yürütülmelidir. Cesareti öven Mustafa Kemal "Harpte disiplinin yerini cesaret benzeri unsurlar tutamaz. Barış zamanında güzel talim ve terbiye görmüş ve bu sayede mükemmel bir askerî disipline ve düzene alıştırmış olan bir birlik, ne zaman olursa olsun bir hücumla başa çıkabilir" diyerek cesaretin kontrollü icrasında, disiplinin etkisinden söz etmiştir.⁷⁹

"Sancım Var, Uyuyamadım, Hafıza Kur'an Okuttum."

Olaylar dedüksiyon merkezli incelendiğinde ayrıntılar göz ardı edilebilir ve konunun tam manasıyla anlaşılması zor hâle gelebilir. Oysa ayrıntılar her zaman tümevarımda basamaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir askerî yaşadıkları, tecrübeleri ve kaydettikleri genel manada okunurken, okunan metin özelden ve ayrıntılardan uzak ise, muhatabına anlam bakımından gerçekleri tam anlamıyla yansıtmayabilir. Bu meyanda ayrıntılara girmek, genel çerçeve hakkında anlam arayışımızı realiteye bir nebze daha yaklaştırır ve hakikat ile değerlendirmeler yapmamıza vesile olabilir. "Ayrıntılara mümkün olduğunca nüfuz etmek zorundayız" diyen Carl von Clausewitz, bunu mazide yaşanmış muharebelerin iklimini daha iyi kavramak adına söylemiştir.⁸⁰ Mustafa Kemal'in bir asker olarak gezdiği coğrafyalarda ve icra ettiği görevlerde notlarını sağlıklı bir ortamda aldığını söyleyemeyiz. Kitapları uygun mekânlarda okuduğu da pek söylenemez. Fiziksel ve mental anlamda hep bir kaosun içerisinde okuduğunu ve not aldığını daha sonrasında ise bu zor şartlar altında karar aldığını görmekteyiz. Önemli olan ve onu sürekli ön planda tutanda bu özellikleridir. Başarılı kararların arkasındaki yaşananlar her şeyin pürüzsüz bir zeminde gittiğini göstermemektedir.

Mustafa Kemal'in sağlığı ile ilgili sorunları çok erken yaşlardan itibaren kendisini sürekli rahatsız etmiştir. Ancak vatanperverlik duygusu, bu sağlık sorunlarını ve rahatsızlıklarını galebe çalmıştır. Hayatının çoğu döneminde ağrılar ve sızılar çekmesine rağmen bir an olsun bahane etmeden ter dökmeye, okumaya, yazmaya ve düşünmeye ara vermemiştir. Yine kaydettiklerinden bunu vazıh bir şekilde görmekteyiz. Kayıtlar 1922 yılı Mart ayı içerisinde yer almaktadır.

⁷⁶ Atatürk'ün Not Defterleri IV, 51.

⁷⁷ Atatürk'ün Not Defterleri VI, 41-42.

⁷⁸ Konuyla ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. Selim Erdoğan, *Sakarya Türk Bitti Demeden Bitmez*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2020.

⁷⁹ Geçer vd. *Atatürk'ün Sözlerinde Asker*, 118.

⁸⁰ "Ayrıntılara mümkün olduğunca derinlemesine nüfuz etmek zorundayız. Az sayıda tekil çarpışmaya dair ayrıntılı bilgi birçok büyük seferin genel bilgisinden daha yararlıdır. Bu nedenle sıradan tarih kitaplarındansa, ayrıntılı anı ve günlükleri okumak evladır." Bkz. Clausewitz, *Savaşın Esasları*, 53.

9 Mart 1922 Perşembe	<p>“Saat 07.00’de kalktım. Biraz kitap okudum. Bazı telgraflar yazdılar. Saat 09.00’da hareket.”</p> <p>“Saat 11.15’te Belpınar’a hareket. Diğer otomobil geri kaldı. Kırılmış. (Bozulmuş.) Yemek. Aziziye’den Mahmut Bey’in geldiği otomobili çağırdık. Kendi otomobilimizi göndererek arkadaşları aldık.”</p> <p>“Gece rahat ve yeterince uyuyamadım. 1 saat yattık. 6-7.00’de uyandım. Tekrar yattım. 7.20’de uyandım. Bununla birlikte sıhhatçe fena değilim.”</p>
10 Mart 1922 Cuma	<p>“Sabah Saat 9’da Hüseyin Paşa da ileri karakol (İzmit hattı) mevzilerine hareket etti. Orada hayvanla bir saatte tepeye çıktık. Bir saat ileri araziye, yeni araziye inceledik. Sonra bir saat de geriye indik. Bir bölük hazır, gördüm. Saat 2, sonra da hazırlanmış bir gölgelik çadırında yemek yedik. Yemek sonunda rüzgardan çadır başımıza devrildi.”</p> <p>“Saat 5’te Aziziye’ye vardık. Yorgunluk hissettim. Bilhassa güneş yakmıştı. Bir saat kadar uyudum. Sonra vücudumu sünger ile sildim, yeterince istirahat etmiştim. İsmet, Yakup Şevki ve Selahattin Paşalar gelmişlerdi. Beraber yemek yedik. Bazı telgraflar gelmişti, gördüm. Hafıza Kuran okuttum. Saat 10.00’da gittiler. Benim notları yazıyorum. Biraz kitap okuduktan sonra yatacağım. Yarınki planımız 3’üncü Tümeni de teftiştir.”</p>
11 Mart 1922 Cumartesi	<p>“Sabah Saat 9’da hareket ettik. Tümeni bir daha toplanmış hâlde bulduk. Geniş yolda yol boyunca önünden gittik. Bazı ufak durumlar verdim. Biraz hareket yavaşlığı ve amirleri yanlış anlamış gördüm.”</p> <p>“Yarınki plan: Yolda Şevki Paşa ile buluşacağız. 4’üncü Kolordunun sağ tarafından teftişe başlayacağız. Saat 09.00’da hareket olunacaktır. Akşam Bolvadin’e gideceğiz. Sonra yalnız kaldım. Bu notları yazdım. Şimdi kitap okuyacağım.”</p>
12 Mart 1922 Pazar	<p>“Şevki Paşa ile Kemalettin Bey görüştüler. Tepeye çıktık. 11’inci Tümenin iki alayını teftiş ettik. Güz köye, oradan Bolvadin’e hareket ettik. Bolvadin 45 46 çıkışında memurların ve ahalinin, öğrencilerin karşılaması. Belediye dairesine indik.”</p> <p>“Fazla olarak kalbimde kesinti olduğunu buldu. Nabızda üçte bir kesilme var. Orasını hazırlamışlar. Sağ böbreğim fazla ağrıyordu. Orada yatmaya mecbur oldum. Tamamen hasta gittim. Doktor Hulusi Bey geldi. Beni muayene ve tedavi etti. Bütün gece ağrım vardı.”</p>
13 Mart 1922 Pazartesi	<p>“Yatakta, ağrılı.”</p>
14 Mart 1922 Salı	<p>“Biraz kilo kaybettim. Hemen Akşehir’e hareket etmeye karar verdim. İyileşinceye kadar teftişe son verdim. Saat 11’den önce Çay’a hareket. Orada trende İhsan Paşa ile görüştük. O, Afyon güneyinden taarruz fikrinde.”</p> <p>“Oradan Akşehir’e doğru hareket ettim. Öğleden sonra 2.20’de Akşehir’e vardık. İstasyon caddesi üzerinde doktor (...)’nin hanesini hazırlamışlar, çok rahattır. Banyo vesaire yaptırmışlar. Gelir gelmez soyundum. Yattım. Biraz sonra kalktım. Yoğurt yedim. Doktor geldi. Muayene etti. Kilo kaybı hafiftir, yani iyidir.”</p>
15 Mart 1922 Çarşamba	<p>“İyiyim. Banyo aldım. İsmet Paşa’nın karargâhına gittim. Beraber geldik. Yemek yedik. İbnürreşit’in vekili diye gelmekte olan kişileri gördüm.”</p> <p>“Bir dişim ağrıyordu. Çıkardım. Akşam yemeğini İsmet Paşa ile beraber yedik. Saat 01.30’a kadar meşgul oldum.”</p>
16 Mart 1922 Perşembe	<p>“mühim bir şey yok.”</p>

ÖKKEŞ KÜÇÜKDAĞILKAN

17 Mart 1922 Cuma	“Evin düzenlemesi ile meşgul oldum. Saat 2’ye kadar. Yemek. Bu esnada İsmet Paşa Konya Valisi ile geldi. Beklediler. Saat 4’e kadar konuştuk. Sonra uçak bölümünü teftiş ettim.” “Karargâha varış. Saat 8’e kadar yalnız kaldım. Mustafa Abdulhalik Bey geldi. Hafıza okuttuk. İsmet Bey de geldi. Yemekten sonra gittiler. Ben de yattım. Saat 11, çok fırtına vardı. Bugün çok limonata içtim. Bağırsaklarım ağrıyor. Rahatsızım”
18 Mart 1922 Cumartesi	“Daha iyi kalktım. Fakat yine bağırsaklarımda olağan dışı bir durum var. Hava rüzgarlıdır. Banyo almadım. Yatakta biraz kitap okuduktan sonra hazırlandım. Çalışma odasına geçtim. Kitap okudum. Kaput için terzi ile meşgul oldum. Doktor Hulusi Bey rejimi izah etti.” “Mustafa Abdulhalik Bey veda için geldi. Kendisiyle Saat 9’a kadar bazı idari meseleleri görüştüm. Yemek yedim. İsmet Paşa geldi. Ankara ile mevcut durum hakkında haberleşme yaptık. İstanbul ve Avrupa gazeteleri geldi. Akşam rapor ve son ordu emrini bir kurmay subay izah etti. Saat 1.30’da İsmet Paşa gitti. Saat 2’ye kadar çalıştım. Yattım”
19 Mart 1922 Pazar	“İlaca da başladım. On beş gün alacağım.”
20 Mart 1922 Pazartesi	“Müdafaa-i Hukuk Heyetinden. İhsan, Fahrettin Paşalar geldi. İhsan Paşa şikayet etti. Haksızdır. Açık konuştum. Otomobil ile gezdim. İsmet Paşa’ya gittim. Beraber bize geldik. Fahrettin Paşa ile kurmay subayımı yemeğe davet etmişim. Hafız Kur’an okudu.”
21 Mart 1922 Salı	Kayıt yok.
22 Mart 1922 Çarşamba	“Medreseyi, mektepleri dolaştım. Geç vakit Kazak köyüne gittik. Karanlıkta döndük. Bataklığa saplandık. Geri dönüşte rahatsız idim.”
23 Mart 1922 Perşembe	“Rahatsızdım. Antalya milletvekilleri Mustafa Tahsin Beyler geldi. Doktor geldi. İstirahat verdi. Akşam çok sancı çektim.”
24 Mart 1922 Cuma	“...gece yarısından sonra Saat 4.00’e kadar Ankara’daki Bakanlar Kurulu ile haberleştim. Haberleşme sonucunu yazdım. Verilecek cevap hakkında bir şekil bildirdim. Onların, bildirilen notadaki maddelerin bir kısmını kabul ve bir kısmını değiştirmekle yetinmek istiyoruz. Anlaşamadık. Onlar Biçer’de, ben Sivrihisar’da görüşme teklif ettim. Fakat Cumartesi Mecliste iki tarafın düşüncelerini açıklayarak Meclisin bir görüşünü almak şartıyla Saat 04.00’ten sonra yattım. Sancı çektim. Saat 07.30’da kalktım.”
25 Mart 1922 Cumartesi	“Banyo biraz rahat ettirdi.”
26 Mart 1922 Pazar	“Gece yine sancı çektim. Uyandım. Tekrar yattım. Sabah banyo rahatlatı. 21’de akşam treni ile hareket ettik. Rusya ataşemiliteri ile istasyonda görüştüm. Trende İsmet Paşa ile de memleketin emniyeti, eğitimi, iktisadi açıdan canlandırılması hakkında görüştük. Ordu ve teftiş heyeti hakkında görüşme yaptık.”

Tablo 3: 18 Günlük Kronoloji (9 Mart 1922-26 Mart1922)

Yukarıdaki tabloda Mustafa Kemal'in tutmuş olduğu not defterlerini kaynak olarak Büyük Taarruzdan aylar öncesinde yaşadığı 18 günlük bir zorluk cetveli düzenlenmiştir. Hayatının sadece 18 günlük bir kısmında çektiği bu sağlık sıkıntıları arazide olmanın, görev ifası için mesaide olmanın, başkomutan olmanın, başarı yolunun dikenlerden geçtiğinin, zaferde bahaneye yer olmadığına örneklerini sunmaktadır. Aslında bu cetvel bir zorluk cetvelinden ziyade zafere giderken nasıl davranış ve tutumlar sergilemek gerektiğinin bir rehberi niteliğindedir. Bu aynı zamanda kendisinin, askerî disiplininin ve takibi hiçbir zaman elden bırakmadığının kanıtıdır.⁸¹ Mustafa Kemal'in bu yorgun durumları yine dönemin edebî eserlerine yansımıştır.⁸²

Bu program ve disiplin yüzyıl sonrasından bile görülmekte ve kaydedilmektedir. Amerikalı bir binbaşı olan Maj. Eric T. Venditti Şubat 2021 tarihli ve "The Rock of Gallipoli The Leadership of Mustafa Kemal" başlıklı kaleme almış olduğu makalede bir komutanın operasyon sürecindeki rolünü ve yine komutanda bulunması gereken nitelikleri ele almıştır. Bu niteliklerin ise Çanakkale Muharebelerinde görev alan Mustafa Kemal'de bulunduğunu kaydetmiştir. Bu söz konusu niteliklerin Mustafa Kemal'de bulunduğuna diğer bir kanıt ise bu 18 günde saklı olsa gerektir.⁸³

Sonuç

Mustafa Kemal bu notları tutmaya başladığında Harbiyeli bir öğrenci idi. Doğal olarak ileride kendisini ne beklediğini bilmiyordu. Bu bilinmezliğe rağmen ilk tuttuğu notlar ile son tuttuğu notlar arasında pek bir tutarsızlığının olmaması onun karakteri noktasında ipuçları sunar ve askerlik mesleğine bağlılığını ortaya çıkarır.

Aslında bu karakterin ve meslek bağlılığının ortaya çıkmasındaki amillere bakacak olursak, ilk olarak 19'uncu yüzyıl dünyasının medya, teknoloji, iktisadi, askerî değişimleri ile birlikte, Osmanlı Devleti'nin bu değişimler sonucunda emperyalizme karşı taksim edilmesi konusu karşımıza çıkmaktadır. Mustafa Kemal taksim edilmeye çoktan başlanmış bir devletin içerisine doğmuş, aynı zamanda kendi içerisinde de Fransız Devrimi'nin getirmiş olduğu yeni kavramları tartışan ve okuyan bir çevreye maruz kalmıştır. Emperyalizm tarafından paylaşılmaya başlanan bir devlette askerlik mesleğini seçmek ve meşrutiyetin fikir babalarının eser verdiği bir ortamda bolca okumayı ve yazmayı seçmek olağan bir durum olsa gerekti. Bu iki sebep çevrenin Mustafa Kemal üzerindeki etkisini izah ediyor diyebiliriz. Bu etkilere ek olarak; Osmanlı Devleti'nin askerî okullarının kurumsal hafızasının yerine oturduğunu, müfredat olarak olgunlaşma diyebileceğimiz bir döneme denk gelmiş olmasını ve Mustafa Kemal'in Osmanlı subay kadrosundan elit ve aydın çehrelerle muhatap olmasını sayabiliriz. Bu amiller içerisinde davranış ve tercih noktalarında değişime uğramamak mümkün olmasa gerektir. Nitekim öylede olacak bu faktörler davranışlarını ve tercihlerini etkileyecektir. Daha sonrasında görev aldığı coğrafyalarda edindiği tecrübelerini, yapmış olduğu seyahatlerden gözlemlediği dinamizmi, okuduğu kitaplardan öğrendiği bilgileri bu amiller arasına koymasını bilecektir. İşte tüm bu saydıklarımız onun karakterini şekillendirecek olan etkenlerdi. Tabi ki tüm bu sayılanların yanına inandığı talih olgusunu da koyabiliriz.

Okumanın ve not alma eğiliminin yaygın olduğu bir çağda, bu statik olmayan hayatın inkişafı, çağ ötesine ayak uydurmaya çalışan ve kalemi elinden bırakmayan bir subayı ve bir devlet adamını ortaya çıkarmaması olağanüstülüğü ifade ederdi. Hiç şüphesiz çağının bu getirilerini rasyonel bir biçimde kavrayıp içselleştirmesi onun öznel bir gayretinin de sonucudur. Öğrencilik yıllarından başlayarak ölüm döşegine kadar okumayı ve not almayı elden bırakmayan Mustafa Kemal'in bu tutkusunu, 12 ciltlik bu küçük not defterlerinden anlamaktayız. Hemen hemen her konuda kayıtlar tutması onun çok yönlülüğüne, en çok askerlik konusunda notlar tutması ise mesleğine olan bağlılığına bir delildir.

Uzun bir zaman aralığında tutulmuş bu not defterleri, aslında Mustafa Kemal'in zihin kronolojisini de ortaya çıkarmaktadır. 1905 kayıtları ile 1922 kayıtları arasında paradoksa karşılık gelen elle tutulur çok az bilgi

⁸¹ *Atatürk'ün Not Defterleri VIII*, 43, 44, 45, 46, 47, 48. Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk'ün sağlığı, hastalıkları ve ölümü ile ilgili tafsilatlı bilgi için bkz. Eren Akçiçek, *Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü*, Doktora Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, 2000.

⁸² "Karargâhta da dıştan sakın görünmekle birlikte, güç anlar yaşıyorduk. Ben hep büromda çeviri ve makine ile uğraşıyordum. Bazen Mustafa Kemal Paşa gelir, bir kahve ismarlar, azıcık otururdu. O günlerde, bütün enerjisiyle çalışıyordu. Aynı zamanda ateşi vardı ve hastaydı. Bugünlerde Dr. Refik'le Dr. Adnan âdeta endişeyle etrafında dolaşır onunla meşgul olurlardı." Halide Edib Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihanı Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul, 1994, 124.

⁸³ Maj. Eric T. Venditti; "The Rock of Gallipoli The Leadership of Mustafa Kemal", *Military Review: The Professional Journal of the U.S. Army*, January-February, 2021: 101-106.

mevcuttur. İlk zamanlar ileride bu defterleri yayımlamak gibi bir amacı yoktur. Onun içindir ki bu yazılanlar - özellikle ilk notları- Mustafa Kemal'in aslında enâniyetten uzak saf düşüncelerini ve içerisindeki duygu yoğunluğunun yansımaları ifade eder. Nasıl ki 21'inci yüzyıl insanı çeşitli konulara dair duygu ve düşüncülerini yazmak için sosyal medya enstrümanını kullanıyorsa, Mustafa Kemal de belki aynı mefkûre ile olmasa bile not defterlerine koşturmuştur. Tıpkı 21'inci yüzyıl bireyleri gibi bazen meslekle alakalı durumlarını, kitaplarını, nazariyelerini, bazen aşklarını, şiirlerini, bazen de melankolik ve iktisadi çıkmazlarını not defterine kaydetmiştir. Tek fark; 21'inci yüzyıl insanı çevresine, o kendisine yazmıştır diyebiliriz.

İşte biz bu makalede Mustafa Kemal'in kendisiyle paylaştığı profilini asırlar sonra açıyor, tıpkı günümüz dünyasında olduğu gibi; kişi hakkında ortalama bir fikir sahibi olmaya çalışıyoruz. Birileri okusun amacı güdülmeden yazıldığı için riyakârlıktan uzak olduğu çıkarımını yapmakta zorlanmıyoruz.

Onun kaleme ve kılıca bağlılığı, ortaya keskin fikirleri olan, meslek sevgisini doruklarda yaşayan bir komutanı ve akabinde entelektüel devlet adamını ortaya çıkarmıştır.

Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Telif Eserler

Atatürk'ün Not Defterleri I - Hareket Ordusu Kurmay Başkanı Kurmay Yüzbaşı Mustafa Kemal'in Not Defteri İle Hareket Ordusu Karargâhı Kayıt Defteri. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2004.

Atatürk'ün Not Defterleri II - Harp Akademisi Öğrencisi Mustafa Kemal'in Not Defteri. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2004.

Atatürk'ün Not Defterleri III - Mustafa Kemal'in Osmanlı-Rus Seferi Ve Muharebeleri (İkinci Viyana Kuşatması Öncesi), Avusturya-Macaristan (1683 İkinci Viyana Kuşatması) Seferi Ve Osmanlı-Rus (1768-1774) Seferi Hakkında Tuttuğu Notlar. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2005.

Atatürk'ün Not Defterleri IV - Mustafa Kemal'in 1897 Türk-Yunan Savaşı İle İlgili Tuttuğu Notlar. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2005.

Atatürk'ün Not Defterleri V - Mustafa Kemal'in 1870-1871 Alman-Fransız Savaşı Konusunda Tuttuğu Notlar İle 1905-1908 Yılları Arasında Tuttuğu Günlük Notları, 1922 Yılına Ait Çeşitli Konularda Tuttuğu Notları. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2005.

Atatürk'ün Not Defterleri VI - Mustafa Kemal'in İstihkâm Ve Topçuluk, Stratejik Taarruz Ve Stratejik Savunma İle Subaylar İçin Yazılmış Olan Hizmeti Seferiye Talimnamesine Ait Tuttuğu Notlar. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2005.

Atatürk'ün Not Defterleri VII - 19 Ncu Tümen Komutanı Albay Mustafa Kemal'in Not Defteri İle Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkışı'ndan - Türkiye Büyük Millet Meclisinin Açılışı'na Kadar Tuttuğu Günlük Notları. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2007.

Atatürk'ün Not Defterleri VIII - Mustafa Kemal Atatürk'ün 1921 Yılına Ait Günlük Notları, 1922 Yılına Ait İç Olaylarla İlgili Notları, Askerî Ve Siyasi Konulardaki Günlük Notları, 1922 Yılına Ait Çeşitli Konularda Tuttuğu Notları. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2008.

Atatürk'ün Not Defterleri X - Mustafa Kemal'in 5'inci Ordu Karargâhında Görevli İken Tuttuğu Notlar İle Trablusgarp Cephesi'ndeki Günlük Emir Defteri. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009.

Atatürk'ün Not Defterleri XII - Mustafa Kemal Atatürk'ün Hukuk Alanında Yapılması Tasarlanan İnkılaplar ve Ankara Hukuk Fakültesinin Açılışı, Millî Mücadele ve Cumhuriyet Dönemlerinde Gerçekleştirilen İnkılaplara Karşı Gösterilen Tepkiler ve 1931 Yılı Ocak-Şubat-Mart Aylarında Yaptığı Yurt Gezileri İle İlgili Olarak Tuttuğu Notları İçeren Not Defterleri. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2009.

Adıvar, Halide Edib. *Türkün Ateşle İmtihanı Kurtuluş Savaşı Anıları.* İstanbul: 1994.

- Akççek, Eren. *Atatürk'ün Sağlığı, Hastalıkları ve Ölümü*. Doktora Tezi, T.C. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, 2000.
- Aksan, Virginia H. *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870*. Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1981.
- Atay, Falih Rıfki. *Zeytindağı*. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2004.
- Bilgin, İsmail. "Maydos Mıntıka Komutanı: Kurmay Yarbay Mustafa Kemal ve Cephedeki Görev Süresi, Cepheden Ayrılışı", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*.18 (2015): 65-88.
- Bloch, Marc. *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği*. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: İletişim, 2008.
- Clausewitz, Carl Von. *Savaşın Esasları & Strateji Üzerine Mektuplar*. Çev. Gökhan Aydın. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2017.
- Erdoğan, Selim. *Sakarya Türk Bitti Demeden Bitmez*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2020.
- Geçer, Kadir Türker. *Atatürk'ün Sözlerinde Asker ve Askerlik Mesleği*. Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Güler, Ali. *Askeri Öğrenci Mustafa Kemal'in Notları (Arşiv Belgeleri Işığında)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2000.
- Gawrych, George W. *Genç Atatürk Osmanlı Zabitinden Türk Devlet Adamına*. Çev. Gül Çağalı Güven. İstanbul: Doğan Kitap, 2016.
- Göksu, Erkan. *Kutadgu Bilig'e Göre Türk Savaş Sanatı*. İstanbul: Kronik Kitap, 2018.
- Kara Harp Akademisi Taktik Mesele Çözüm Esasları*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 2013.
- Karpat, Kemal H. *Osmanlı Modernleşmesi Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*. Çev. Ceren Elitez. İstanbul: Timaş Yayınları, 2019.
- Kurt, Fatih. *Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Askerî Manevra ve Tatbikatlar (1909-1938)*. Ankara: Genelkurmay Personel Başkanlığı Askerî ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayını, 2017.
- Murphy, Rhoads. *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*. Çev. M. Tanju Akad. İstanbul: Homer Kitabevi, 2007.
- Niyazioğlu, Aslı. "On Altıncı Yüzyıl Sonunda Osmanlı'da Kadılık Kâbusu ve Nihân'nin Rüyası", *Türklük Bilgisi Araştırmaları*. 31-2 (2007): 133-142.
- Öreñç, Ali Fuat. "Deniz Kuvvetleri ve Deniz Harp Sanayii", *Osmanlı Askerî Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*. Ed. Gültekin Yıldız. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017: 173-227.
- Parker, Geoffrey. *Askeri Devrim Batı'nın Yükselişinde Askeri Yenilikler 1500-1800*. Çev. Tuncay Zorlu. İstanbul: Küre Yayınları, 2018.
- Satılmış, Yunus. "II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı Piyade Subaylarının Kıta Ve Cephe Görevleri", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 29 (2018): 217-246.
- Şimşir, Bilal N. *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*. Ankara: TTK Yayınları, 1973.
- Ünal, Mehmet Ali. *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2013.
- Ünalp, F. Rezzan. "Çanakkale Muharebeleri ve Mustafa Kemal", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*. 18 (2015): 37-64.
- Volkan, Vamık D. "Kemal Atatürk'ün Psikanalitik Biyografisi Üzerine", Çev. Zeynep Nevin Yelçe, *Osmanlı Dünyasında Kimlik ve Kimlik Oluşumu Norman Itzkovvitz Armağanı*. Der. Baki Tezcan, Karl K. Barbir. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, 273-288.
- Venditti, Maj. Eric T. "The Rock of Gallipoli The Leadership of Mustafa Kemal", *Military Review: The Professional Journal of the U.S. Army*. January-February, (2021): 101-106.
- Zürcher, Erik-Jan (ed.). *Askerlik "İşi" Askerî İşgücünün Karşılaştırmalı Tarihi 1500-2000*. Çev. Dilek Şendil. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

İnternet Kaynakları

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/index.php?title=Atat%C3%BCrk%27%C3%BCn_Okudu%C4%9Fu_Kitaplar&oldid=3960 Erişim 26.04.2021.